

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

Jonna Haiminen

Arvonlisäverotuksen nousu ja harmaa talous

Vaikutukset veromoraaliin ja oikeudenmukaisuuden kokemukseen

Kauppätieteellinen tiedekunta
Pro gradu- tutkielma
Taloustiede

Vaasa 2026

VAASAN YLIOPISTO**Kauppätieteellinen tiedekunta**

Tekijä:	Jonna Haiminen		
Tutkielman nimi:	Arvonlisäverotuksen nousu ja harmaa talous: Vaikutukset veromoraaliin ja oikeudenmukaisuuden kokemukseen		
Tutkinto:	Taloustieteiden maisteri		
Koulutusohjelma:	Taloustiede		
Opintosuunta:	Rahoitus		
Työn ohjaaja:	Teemu Pekkarinen		
Valmistumisvuosi:	2026	Sivumäärä:	61

TIIVISTELMÄ:

Tämän pro gradu- tutkielman tavoitteena on tarkastella arvonlisäveron korotusten vaikutusta veromoraaliin ja oikeudenmukaisuuden kokemukseen ja sitä kautta harmaan talouden kasvuun. Arvonlisävero on yksi Suomen keskeisimmistä yhteiskunnan rahoituslähteistä ja viimeaikaiset arvonlisäveron korotukset ovat herättäneet keskustelua muun muassa verotuksen regressiivisyydestä, verotuksen tasosta sekä yksilön käyttäytymismuutoksista. Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että verotuksella ja harmaalla taloudella on yhteys, mutta yksilön kokemuksia ja asenteita on tutkittu vähän. Tutkimus toteutettiin laadullisena haastattelututkimuksena. Aineisto kerättiin puolistrukturoituna teemahaastatteluina ja analysoitiin aineistolähtöisellä sisältöanalyysillä. Haastatteluihin osallistui neljätoista eri elämäntilanteessa olevaa haastateltavaa.

Tutkimustulokset osoittavat, että arvonlisäveron nousu koettiin hintojen nousuna sekä kulutustottumuksien muutoksina. Osa haastateltavista koki verotuksen epäoikeudenmukaiseksi muun muassa progressiivisuuden vuoksi. Verojen maksamista pidettiin kuitenkin yhteiskunnan toiminnan kannalta tärkeänä. Harmaan talouden harjoittamiseen suhtauduttiin pääosin kielteisesti, mutta pienimuotoinen veronkierto tietyissä tilanteissa koettiin hyväksyttäväksi.

Tutkimusten tulosten perusteella arvonlisäveron korotukset voivat lähtökohtaisesti vaikuttaa yksilön oikeudenmukaisuuden kokemukseen ja veromoraaliin, mutta eivät suoranaisesti vaikuta harmaaseen talouteen. Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että oikeudenmukaisuuden kokemus on keskeinen tekijä yksilön veronmaksuhalukkuuden taustalla.

AVAINSANAT: Arvonlisävero, Harmaa talous, veromoraali, oikeudenmukaisuus

Sisällys

1	Johdanto	6
2	Arvonlisävero	8
2.1	Arvonlisäverosta yleisesti	8
2.2	Arvonlisäveron historia	9
2.3	Arvonlisäveron merkitys	11
2.4	Arvonlisäveron korotusten kritiikki	12
3	Harmaa talous	14
3.1	Harmaa talous yleisesti	14
3.2	Harmaan talouden vaikutukset	15
3.3	Harmaan talouden torjunta	15
3.4	Harmaan talouden mittaaminen	17
3.4.1	Suorat menetelmät	17
3.4.2	Epäsuorat menetelmät	18
3.4.3	Muita mittausten menetelmiä	19
4	Arvonlisäverotuksen ja harmaan talouden välinen suhde	21
4.1	Verokiila	21
4.2	Lafferin käyrä	21
4.3	Verojärjestelmä	22
4.4	Aikaisempia tutkimuksia arvonlisäveron korotuksen ja harmaan talouden yhteyksistä	23
5	Kuluttajien veromoraali ja asenteet	24
5.1	Veromoraali	24
5.2	Oikeudenmukaisuus	24
5.3	Verohallinnon asennetutkimukset	25
6	Tutkimuksen toteutus	28
6.1	Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	28
6.2	Tutkimusmenetelmät	30
6.3	Aineistonkeruu	31

7	Tulokset	34
7.1	Arvonlisäveron nousun koettu vaikutus	34
7.2	Oikeudenmukaisuuden kokemus ja veromoraali	37
7.3	Harmaan talouden hyväksyttävyyys ja moraalinen joustavuus	43
7.4	Tulosten tulkinta	51
8	Johtopäätökset	54
	Lähteet	56
	Liitteet	61
	Liite 1. Haastattelukysymykset	61

Kuvat

Kuva 1 Arvonlisäprosenttien muutokset 1941–2025	11
Kuva 2 Harmaan talouden torjunnan viranomaiskenttä. (Vero.fi, 2023b)	16
Kuva 3 Harmaan talouden mittaaminen (Kotila, 2020).	19
Kuva 4 Suomen ALV-vaje vuosina 2019–2023	20
Kuva 5 Lafferin käyrä. (Eckstein & Paunonen, 2001)	22
Kuva 6 Ihmisten suhtautuminen verojen keräämiseen, maksuun ja Verohallintoon	25
Kuva 7 Ihmisten suhtautuminen veroihin ja veron kiertoon	26

Taulukot

Taulukko 1 Arvonlisäveroprosentit Suomessa.	9
Taulukko 2 Haastateltavien taustatiedot	32
Taulukko 3 Yhteenveto haastatteluvastauksista (Verotus ja arvonlisäverotus)	37
Taulukko 4 Yhteenveto haastattelukysymyksistä osa 1 (Veromoraali)	40
Taulukko 5 Yhteenveto haastattelukysymyksistä osa 2 (Veromoraali)	42
Taulukko 6 Yhteenveto haastattelukysymyksistä osa 1 (Harmaa talous)	46
Taulukko 7 Yhteenveto haastattelukysymyksistä osa 2 (Harmaa talous)	49
Taulukko 8 Yhteenveto haastatteluvastauksista (Harmaan talouden vähentäminen)	50

1 Johdanto

Arvonlisävero on yksi Suomen keskeisimmistä yhteiskunnan rahoituslähteistä ja sen tuotto muodostaa ison osan Suomen valtion verokertymästä. Arvonlisäverotuksen korotusten vaikutukset kuluttajiin ja yrityksiin ovat herättäneet viime vuosina laajaa keskustelua. Tämä on herättänyt kysymyksen siitä, voivatko arvonlisäveron korotukset vaikuttaa harmaan talouden lisääntymiseen ja veronmaksuhalukkuuteen.

Harmaa talous aiheuttaa merkittäviä verotulojen menetyksiä sekä heikentää markkinoiden toimintaa ja vääristää kilpailua. Verotuksen tason ja harmaan talouden välistä suhdetta on tarkasteltu pitkään taloustieteellisissä tutkimuksissa ja näiden tutkimuksen perusteella korkea arvonlisävero voi lisätä harmaata taloutta, mutta yksilölliseen käyttäytymiseen vaikuttavat myös moraalit ja oikeudenmukaisuuden kokemus. Harmaan talouden ja arvonlisäverotuksen välistä suhdetta on tutkittu useissa kansainvälisissä tutkimuksissa, mutta suomalaisten näkökulmasta tutkimuksia on tehty varsin vähän. Aiemmat tutkimukset ovat painottuneet esimerkiksi verokiilaan, verotarkastuksiin sekä ALV-vajeeseen, mutta yksilöiden oikeudenmukaisuuden kokemukset verotukseen liittyen sekä veromoraali ovat jääneet vähälle huomiolle.

Veromoraali ja oikeudenmukaisuuden kokemus ovat avainasemassa harmaan talouden lisääntymisessä. Jos verotus koetaan epäoikeudenmukaiseksi, voi se heikentää veromoraalia ja lisätä harmaata taloutta. Arvonlisäveron vaikutukset näkyvät suoraan hinnoissa ja vaikuttavat yksilöiden kulutukseen, jonka vuoksi arvonlisäveron korotukset voivat herättää voimakkaita tunteita.

Vuonna 2024 yleinen arvonlisäverokanta nousi 24 prosentista 25,5 prosenttiin, mikä tarjoaa ajankohtaisen kontekstin tarkastella arvonlisäveron korotuksen vaikutuksia. Tämän korotuksen myötä on noussut laajoja keskusteluita verotuksen regressiivisyydestä, kuluttajien ostovoiman heikkenemisestä sekä kuluttajakäyttäytymisen muutoksista. Keskusteluiden myötä on myös noussut huoli siitä, lisäävätkö veronkorotukset harmaan talouden harjoittamista.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää arvonlisäveron nousun vaikutuksia harmaaseen talouteen, veromoraaliin ja oikeudenmukaisuuden kokemukseen. Tutkimuksessa pyritään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten arvonlisäveron nousu vaikuttaa ihmisten veromoraaliin ja oikeudenmukaisuuden kokemukseen?
2. Muuttuuko ihmisten suhtautuminen harmaaseen talouteen arvonlisäverotuksen nousun myötä?

Tutkimus toteutetaan laadullisena haastattelututkimuksena, jossa analysoidaan eri elämäntilanteissa olevien henkilöiden kokemuksia ja näkemyksiä arvonlisäverotuksesta sekä harmaasta taloudesta. Tarkastelu yhdistää veroteorian, taloustieteen sekä käyttäytymistaloustieteen näkökulmia.

Aluksi tutkimus käsittelee arvonlisäveroä ja sen kehittymistä Suomessa, jonka jälkeen tarkastellaan harmaan talouden käsitettä, ilmenemismuotoja sekä mittaamista. Tämän jälkeen tutkimus tarkastelee arvonlisäveron ja harmaan talouden välistä yhteyttä, veromoraalia sekä oikeudenmukaisuuden kokemusta. Näiden tarkasteluiden jälkeen esitellään tutkimuksen toteutus ja aineisto sekä tutkimustulokset. Lopuksi esitellään tutkimuksen johtopäätökset, tutkimuksen merkitys sekä rajoitukset.

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että arvonlisäveron nousu koetaan hintojen nousuna sekä kulutuskäyttämisen muutoksena. Verojen maksamista pidettiin tärkeänä, mutta verojen oikeudenmukaisuutta kyseenalaistettiin muun muassa progressiivisuuden vuoksi. Harmaan talouden hyväksyttävyyttä ei suoranaisesti lisääntynyt arvonlisäveron nousun seurauksena, mutta pienimuotoinen veronkierto voitiin hyväksyä tietyissä tilanteissa.

2 Arvonlisävero

2.1 Arvonlisäverosta yleisesti

Arvonlisävero on yleinen kulutusvero, jota maksetaan lähes kaikista palveluista ja tavaroista. Yritykset lisäävät myytäviin palveluihin ja tavaroihin arvonlisäveron, jonka kuluttaja maksaa osana palvelun tai tuotteen ostohintaa. Ostettujen tuotteiden tai palveluiden arvonlisäveron yritys saa taas vähentää myyntien arvonlisäverosta, olettaen, että tuote tai palvelu on hankittu yrityksen liiketoimintaa varten. Yritys maksaa arvonlisäveron verottajalle yrityksen verokauden mukaan. (Verohallinto, 2024a).

Suomessa on käytössä yleinen ja alennettu verokanta. Yleinen verokanta tarkoittaa veroa, jota sovelletaan useimpiin tavaroihin ja palveluihin. Yleinen verokanta on oltava Euroopan Unionin säädöksiensä mukaan vähintään 15 prosenttia. Suomessa tämä yleinen verokanta on tällä hetkellä 25,5 prosenttia. Alennettua verokantaa voidaan soveltaa tiettyihin palveluihin ja tavaroihin, jotka on määritelty alv-direktiivin liitteessä III. Euroopan Unioni on määritellyt, että alennettujen verokantojen on oltava vähintään 5 prosenttia. Suomessa on käytössä tällä hetkellä 13,5 prosentin ja 10 prosentin alennetut verokannat, (Euroopan Unioni, 2025), joita sovelletaan muun muassa kirjoihin, lääkkeisiin, kulttuuri- ja viihdetilaisuuksien pääsylippuihin sekä lehtiin (Räsänen, 2025). Rakennusalalla alihankinnan ketjuttaminen ja ulkomaisen työvoiman käyttö on erittäin yleistä, jonka vuoksi rakennusalaa pidetään harmaan talouden riskialana. Harmaan talouden torjumiseksi rakennusalalla on otettu käyttöön esimerkiksi käänteinen arvonlisäverovelvollisuus. (Verohallinto, 2019). Käännetty arvonlisäverovelvollisuus tarkoittaa sitä, että arvonlisäveron verottajalle tilittää myyjän sijasta ostaja. Myyjä laskuttaa ostajaa arvonlisäverottomasti, jonka jälkeen ostaja lisää arvonlisäveron ostohintaan ja tilittää sen verottajalle. Käännettyä arvonlisäverovelvollisuutta sovelletaan EU-maiden välisissä kaupoissa sekä rakennusalalla. (Talenom, 2024).

Yleinen verokanta:	25,50 %
Alennettu verokanta:	13,50 %
<ul style="list-style-type: none"> ● Elintarvikkeet ja rehut ● Ravintola- ja ateriapalvelut ● Kirjat ● Lääkkeet ● Kuukautissuojat ja lasten vaipat ● Majoituspalvelut 	
Alennettu verokanta	10,00 %
<ul style="list-style-type: none"> ● Sanoma- ja aikakauslehdet 	

Taulukko 1 Arvonlisäveroprosentit Suomessa.

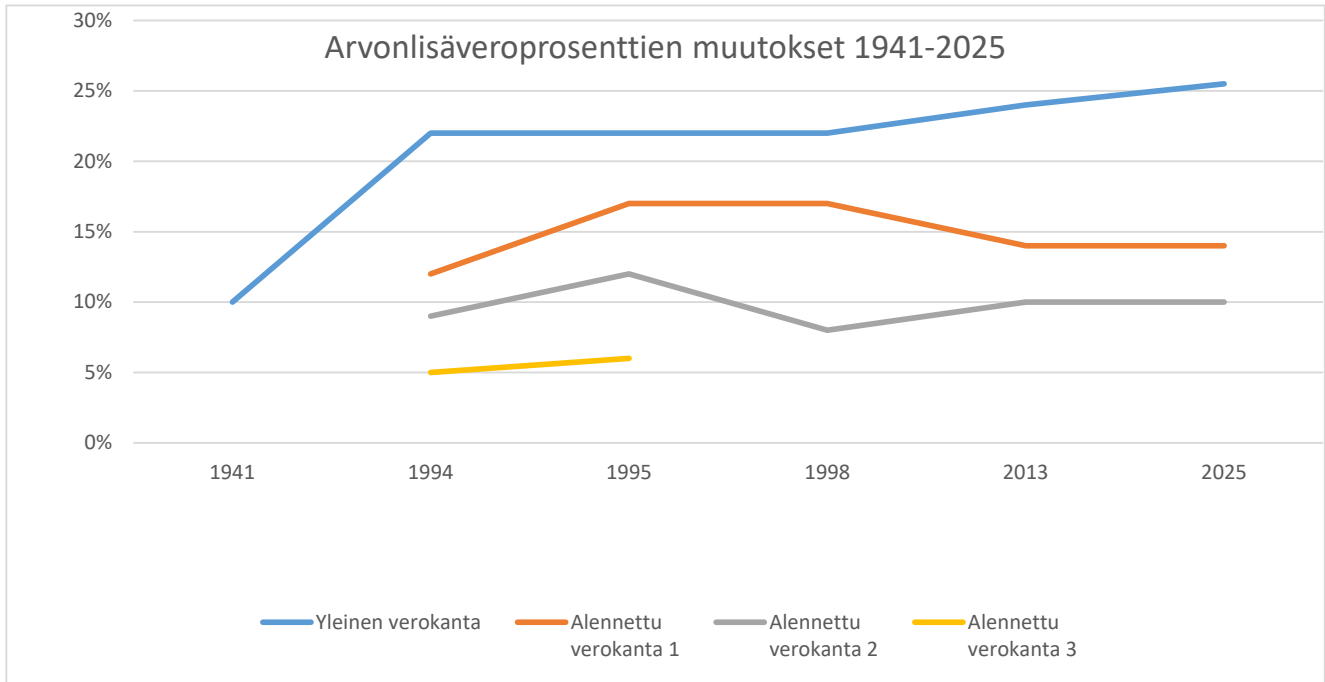
Suomessa verot voidaan luokitella neljään eri kategoriaan: tuloveroihin, pakollisiin sosiaalivakuutusmaksuihin, omaisuusveroihin ja kulutusveroihin. Tuloveroja ovat muun muassa ansio- ja pääomatuloverot sekä kunnallisvero. Omaisuusveroja ovat esimerkiksi kiinteistö- ja perintävero. Kulutusveroja ovat arvonlisävero sekä valmistevero. Verojen osuus Suomen bruttokansantuotteesta oli vuonna 2024 42,2 prosenttia, josta arvonlisäveron osuus oli 9,4 prosenttia. (Veronmaksajat, 2025).

2.2 Arvonlisäveron historia

Verotuksen historialla on Suomessa pitkät juuret, kun taas arvonlisävero on Suomessa uudehko vero. Suomessa verotuksen katsotaan alkaneen 1200-luvulla Ruotsin vallan aikana, jolloin veroja maksettiin niin kirkolle, kruunulle, hallinnolle kuin oikeudenkäytölle. Veroyksiköitä ei tällöin vielä ollut määritelty, vaan ne vaihtelivat alueesta ja ajankohdasta riippuen. Veroesineet eli veroparseleet toimivat verojen maksuvälineenä. (Verohallinto, 2023b). Siitä lähtien verotus on muuttunut vuosikymmenten aikana merkittävästi, joka on vaikuttanut Suomen arvonlisäveron syntyyn. 1941-luvulla otettiin käyttöön liikevaihtovero (Verohallinto, 2023b.), jolloin yritykset maksoivat valtiolle 10 prosentin veroa myymistään tuotteista ja palveluista. Liikevaihtoveron tarkoituksena oli olla

väliaikainen vero, jolla kompensoitiin sodan aikana menetettyjä tuontituloja. Lopulta kuitenkin liikevaihtovero jäi pysyväksi osaksi verotusta ja verokantaa nostettiin 18 prosenttiin. (ALV13.fi). Kesäkuussa vuonna 1994 liikevaihtovero korvattiin arvonlisäverolla. Tällä muutoksella ennakoitiin Suomen liittymistä EU:hun. (Verohallinto, 2023b.). Arvonlisäverokanta oli vuonna 1994 22 prosenttia ja alennettuja verokantoja olivat 12 prosenttia, 9 prosenttia ja 5 prosenttia. EU-jäsenyyden myötä alennetut verokannat nousivat vuonna 1995 17 prosenttiin, 12 prosenttiin ja 6 prosenttiin. Vuonna 1998 verokantoihin tuli myös muutoksia, jolloin alennettuja verokantoja yhdistettiin. Tämän muutoksen jälkeen Suomessa oli käytössä 22 prosentin, 17 prosentin ja 8 prosentin verokannat. Vuonna 2013 yleinen verokanta nousi 24 prosenttiin ja alennetut verokannat 14 prosenttiin sekä 10 prosenttiin.

Suomessa tällä hetkellä voimassa olevat verokannat ovat 25,5 prosenttia, 13,5 prosenttia ja 10 prosenttia (Valtiovarainministeriö). Arvonlisäverokannat ovat nousseet Suomessa vuosikymmenien aikana ja viimeisimpänä yleinen arvonlisäverokanta, johon sisältyvät useimmat palvelut ja tavarat, nousivat 24 prosentista 25,5 prosenttiin syyskuussa 2024 (Verohallinto, 2024). Tammikuussa 2025 hallitus kuitenkin laski kuukautissuojien, inkontinenssisuojien sekä lasten vaippojen arvonlisäveroprosentin 14 prosenttiin. Vuoden 2025 alussa myös 10 prosentin alaisuuteen kuuluvat kirjat, lääkkeet, elokuvanäytökset, liikuntapalvelut, kulttuuri- ja viihdetilaisuuksien pääsyliput, henkilökuljetukset sekä majoituspalvelut siirtyivät 14 prosentin verokantaan. 10 prosentin alaisuuteen jäivät vain lehdet ja yleisradiotoiminta. Edellä mainittujen tuotteiden ja palveluiden lisäksi elintarvikkeet, rehut sekä ravintola- ja ateriapalvelut kuuluvat 14 arvonlisäveroprosentin piiriin. (Räsänen, 2025). Tammikuussa 2026 14 prosentin arvonlisäverokanta alennettiin 13,50 prosenttiin (Verohallinto, 2024).

Kuva 1 Arvonlisäprosenttien muutokset 1941–2025

2.3 Arvonlisäveron merkitys

Arvonlisävero on Suomelle hyvin tärkeä vero, koska se on suurin yksittäinen vero valtion verokertymässä. (ALV13.fi). Arvonlisäverolla rahoitetaan Suomen julkisia palveluita, kuten suomalaista terveydenhuoltoa, koulutusta, kirjastoja sekä julkista liikennettä. Arvonlisäverolla rahoitetaan myös Euroopan Unionin budjettia. Noin 10 prosenttia Euroopan Unionin varoista on jäsenmaiden keräämien arvonlisäveron osuus. Arvonlisäverolla on siis tärkeä rooli Euroopan Unionin aloitteiden rahoittamisessa. (Eurooppa-neuvosto, 2025).

Arvonlisäveron merkitys kasvaa esimerkiksi taantuman ja vaikean työllisyystilanteen aikana. Arvonlisäveron muutoksilla voidaan taantuman aikana vaikuttaa kulutukseen ja sitä kautta myös Suomen talouden kehitykseen. Arvonlisäverolla myös rahoitetaan julkisia investointeja, jotka luovat suomalaisille uusia työpaikkoja. Koska arvonlisäveroa peritään lähes kaikista tuotteista ja palveluista, sen tuottamat tulot ovat hyvin

ennakoitavissa ja vakaita, joka on tärkeää valtion talouden kannalta. (Arvonlisävero.com, 2023).

ALV-vaje kuvaa arvonlisäverotulojen menetyksiä. Nämä menetykset johtuvat veropetoksista ja verovälttelyistä, alv-petoksista, petollisista konkurseista, virheellisistä laskelmista sekä maksukyvyttömyyksistä. Taloudellinen kehitys, valtion tukitoimet sekä kansallisten tilastojen laatu vaikuttavat myös ALV-vajeeseen. Vuonna 2022 Euroopan Unionin ALV-vaje arvioitiin olevan 7 prosenttia arvonlisäveron kokonaisverovelvoitteesta eli noin 89 miljoonaa euroa. Suomessa ALV- vaje oli vuonna 2022 5,2 prosenttia. Pienin ALV-vajeosuus oli vuonna 2022 Irlannissa (1,6 prosenttia), kun taas suurin ALV-vaje oli Romaniassa (34,8 prosenttia). (European Commission). Arviointien mukaan vähintään puolet alv-vajeesta johtuu harmaasta taloudesta. (Savolainen, 2018)

ALV-vajeen arvioimiseen käytetään Suomessa IMF-mallia. Arvioinnissa arvioidaan tarjonta- ja käyttötauluja, jotka kuvaavat sekä palveluiden että tavaroiden tuottamista sekä käyttöä. Tämän lisäksi käytössä on tilastot kiinteän pääoman bruttomuodostus viennistä ja tuonnista. Tilinpidon tietoja käytetään tilanteessa, jossa tarjonta ja käyttötauluja ei ole saatavilla. (Savolainen, 2018).

2.4 Arvonlisäveron korotusten kritiikki

Vuoden 2024 arvonlisäverotuksen korotus on saanut kritiikkiä muun muassa regressiivisyydestä. Regressiivisessä verotuksessa verotuksen osuus laskee tulojen noustessa. Näin ollen pienituloisimmat kärsivät arvonlisäveron korotuksesta eniten, koska pienituloisimmat kuluttavat tuloistaan suuremman osuuden kuin suurempituloiset. (Kansanääni, 2024). Karisalmi (2025) mukaan pienissä yrityksissä harmaata taloutta on helpompi harjoittaa, koska pienten yritysten toiminta ei ole yhtä organisoitua kuin suuremmissa yrityksissä. Kirjanpitäjän puute myös helpottaa verojen ilmoittamatta jättämistä (Karisalmi, 2025).

Arvonlisäveroa on myös kritisoitu sen monimutkaisuuden ja byrokratian takia. Arvonlisäveron ymmärrettävyys sekä laskeminen koetaan usein hankalaksi, minkä vuoksi se kuluttaa paljon esimerkiksi pienyrittäjien aikaa ja resursseja ja näin ollen hidastaa liiketoiminnan kasvua. Arvonlisäveron nousu voi johtaa myös negatiiviseen työllisyyteen ja talouskasvuun. (Arvonlisävero.com, 2023).

3 Harmaa talous

3.1 Harmaa talous yleisesti

Harmaa talous on taloudellista toimintaa, jossa lakisääteisiä velvoitteita, kuten veroja, tullimaksuja, tapaturma- eläke- tai työttömyysvakuutusmaksuja laiminlyömällä pyritään saamaan taloudellista hyötyä. Harmaaksi taloudeksi luetaan myös väärän tiedon antaminen sekä muiden velvoitteiden laiminlyönti. (STTK).

Harmaan talouden muotoja on monia. Harmaata taloutta on esimerkiksi piraattituotteiden myyminen ja ostaminen, rahanpesu, sosiaalietuuksien tai tukien väärinkäyttö, veronkierto sekä pimeä työ (Saldo Bank, 2023). Pimeällä työllä tarkoitetaan työntekijälle yleensä käteisellä maksettavaa palkkaa, josta ei tehdä lakiin kuuluvia ilmoituksia viranomaisille ja joista ei makseta ennakonpidätyksiä tai sosiaalivakuutusmaksuja (Vero.fi, 2023a). Rahanpesulla taas tarkoitetaan tilannetta, jolla pyritään häivyttämään omaisuuden ja rahan alkuperä (Poliisi), kun taas veronkierto on suunnitelmallista toimintaa verojen pienentämiseksi tai välttämiseksi kokonaan (Reiluvero.fi). Arvonlisäveroilmoituksen ja työnantajarekisteröinnin jättämättä ilmoittaminen ovat myös harmaan talouden muotoja (Saldo Bank, 2023). Rinnetmäen ja Ristolán (2024) mukaan kuittikaupalla tarkoitetaan tilannetta, jossa yritykset käyvät kauppaa pelkillä tositteilla, jonka avulla ostaja yritys välttyy vero-, sosiaaliturva- ja eläkemaksuilta. Työntekijän alipalkkaamisella tarkoitetaan sitä, kun työntekijälle maksettava palkka on alhaisempi, kuin alalla sovellettava työehtosopimus määrää. Työperäiseen hyväksikäyttöön voi sisältyä esimerkiksi ihmiskauppa. Harmaaksi taloudeksi luetaan myös se, kun yrittäjälle maksettava työkorvaus ei riitä kattamaan julkisia velvoitteita. (Järvinen, 2025).

Eniten harmaata taloutta esiintyy ravintola- ja rakennusalalla (Rikostentorjunta.fi). Pitkät aliurakointiketjut, liikkuva työvoima ja kansainväliset toimijat altistavat rakennusalaa harmaalle taloudelle. Harmaa talous on yleisintä pääkaupunkiseudulla, yleensä pienissä, järjestäytymättömissä rakennusalan yrityksissä sekä omakotityömailla, joiden liikevaihto

on enintään miljoona euroa. Ehkäistäkseen harmaata taloutta rakennusala on esimerkiksi ottanut käyttöön Valtti-kortin eli kuvallisen henkilötunnisteen ja työmaakohtaiset kulkuluvat. Rakennusosalalla on viime vuosien aikana otettu käyttöön myös erilaisia ilmoitus-, valvonta- ja selvitysvelvollisuuksia, joilla pyritään ehkäisemään harmaata taloutta. (Wartiovaara). Ravintola-alalla harmaa talous näkyy veronkiertona, ohimyyntinä ja pimeinä palkkoina (Mara.fi). Yleensä harmaata taloutta harjoittava ravintolayritys on pieni tai keskikokoinen kebab-, pizzeria- tai anniskeluravintola (Vero.fi, 2025b).

3.2 Harmaan talouden vaikutukset

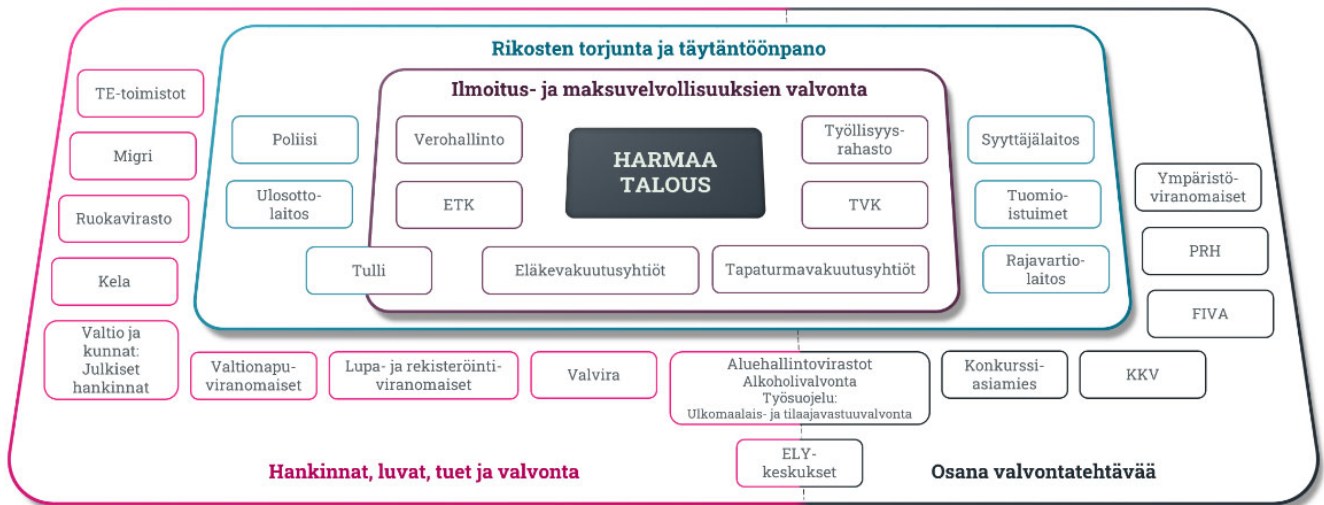
Harmaalla taloudella on paljon negatiivisia vaikutuksia yhteiskunnalle. Harmaan talouden yksikön tekemän tutkimuksen mukaan Suomessa tehdään pimeää työtä 900–1 400 miljoonan euron edestä vuodessa, joka aiheuttaa valtion kassaan suuren rahavajeen, kun verojen ja sosiaalivakuutusmaksut jäävät saamatta. Harmaata taloutta harjoittavat yritykset saavat myös perusteetonta kilpailuetua, koska yritykset voivat verojen ja maksujen laiminlyönnin takia myydä tuotteita tai palveluita halvemmalla kuin kilpailijansa. Tämä vääristää kilpailua sekä markkinoita ja aiheuttaa vahinkoa lainmukaisesti toimiville yrityksille. (Vero.fi, 2024a). Harmaa talous on myös väylä kotimaiselle ja ulkomaiselle rikollisuudelle levittäytyä Suomen talouselämään ja yhteiskunnan muihin rakenteisiin (Tuovinen). Harmaa talous heikentää myös työntekijän asemaa, koska työntekijällä ei ole ketään, kenen puoleen kääntyä, jos esimerkiksi palkka jää maksamatta tai työntekijä kokee työssänsä väärinkäytöstä. Työntekijän eläke ei kerry ja tapaturman sattuessa työntekijä on vastuussa vahingon korvaamisesta. (Omapaja, 2024).

3.3 Harmaan talouden torjunta

Harmaan talouden torjunta on kirjattu hallitusohjelmaan ja sen on valmisteltu työ- ja elinkeinoministeriön johdolla. Torjunnasta on luotu strategia, jonka avulla edistetään yhdenmukaista, kokonaisvaltaista ja vaikuttavaa lähestymistapaa harmaan talouden

torjuntaan. Toiminnan strategiset tavoitteet ovat ennaltaehkäistä harmaata taloutta ja rikollisuutta, edistää reiluja työmarkkinoita ja yritysten välistä kilpailua, kehittää viranomaisyhteistyötä ja harmaan talouden torjuntaa sekä turvata harmaata taloutta torjuvien viranomaisten toiminnan edellytykset (Tuovinen). Ministeriön, virastojen ja viranomaisten yhteistyönä on laadittu harmaan talouden torjuntaohjelmaan 19 hanketta, jotka tehostavat valvontaa. Hankkeilla on tarkoitus muun muassa tehostaa rikosyhödyn poissaantia ja ulosottoa ja korjata lainsäädännössä olevia toimivaltuuksien ja sanktioiden puutteita. Lisäksi hankkeiden tarkoitus on kartoittaa lainsäädännöllisiä haasteita ja esteitä liittyen viranomaisten toimintaan, lisätä ihmisten tietoisuutta harmaasta taloudesta ja näin ehkäistä väärinkäytöksiä, kehittää digitaalisen aineistojen käsittelyä ja analytiikkaa, turvata rekisteritietojen oikeellisuus ja saatavuus sekä kehittää niin kansallista että kansainvälistä yhteistyötä viranomaisten välillä. Lisäksi tämän toimenpideohjelman etenemistä seurataan säännöllisesti. (Valtioneuvosto, 2024).

Harmaan talouden torjunnan viranomaiskenttä

Kuva 2 Harmaan talouden torjunnan viranomaiskenttä. (Vero.fi, 2023b)

Harmaan talouden torjunnasta on saatu myös hyviä tuloksia. Suomessa toteutettiin vuosina 2020–2023 yli 50 harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjuntaan liittyviä

hankkeita ja näillä muun muassa edistettiin yritysten välistä kilpailua ja reiluja työmarkkinoita tehostamalla läpinäkyvyyttä ja avoimuutta sekä ehkäistiin väärinkäytöksiä. Vuosien 2020–2023 toimenpideohjelmassa keskityttiin muun muassa työperäiseen hyväksikäyttöön, alipalkkaukseen, pimeään työhön sekä ihmiskauppaan. Hankkeiden avulla kehitettiin ulkomaalaisen työvoiman hyväksikäytön valvontaan soveltuva yhteistoiminta malli sekä Suomeen tuleville ja oleville ulkomaalaisille työntekijöille tarkoitettu Work Help Finland- sovellus. Vuosien 2020–2023 toimenpideohjelmalla parannettiin analytiikkahankkeilla viranomaisten toimintaedellytyksiä ottaen käyttöön uusia teknologioita tukemaan päätöksentekoa sekä viranomaistietojen läpikäyntiä. Toimenpideohjelman aikana luotiin myös tietokanta kilpailu- ja kuluttajaviraston käyttöön, jonka avulla tehokas kartellivalvonta ja kartellien kiinnijäämisriski lisääntyy. Lisäksi laadittiin myös useita selvityksiä tukemaan lainsäädäntöä ja tulevia hankkeita sekä luotiin yhteistyömalli Tullin ja Ruokaviraston välille. 1.9.2024 voimaan tulleen lakimuutoksen ansiosta verotietojen yhteisöjulkisuutta laajennettiin, joka helpottaa harmaan talouden torjuntaa. (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2024).

3.4 Harmaan talouden mittaaminen

3.4.1 Suorat menetelmät

Harmaan talouden mittaaminen voidaan jakaa suoriin ja epäsuoriin menetelmiin. Suoria menetelmiä ovat esimerkiksi verotarkastukset sekä työmarkkina- ja kotitalouskulutustottumuskyselyt, jotka suoritetaan otantatutkimuksen avulla. Suoralla menetelmällä saadaan tietoa harmaan talouden rakenteesta, laajuudesta ja tekijöistä. (Mäkinen, 2018).

Verotarkastuksilla pystytään havaitsemaan kirjanpidon perusteettomat kulut, puuttuvat myynnit ja muut laittomat järjestelyt, joiden tarkoituksena on verojen maksun välttäminen (Vero.fi, 2025a). Verotarkastuksien antamassa datassa on kuitenkin ongelmia; verotarkastuksien otantapopulaatio ei ole satunnaisesti valittu, vaan otanta

perustuu Verohallinnon sisäisiin indikaattoreihin. Tarkastuksissa saatetaan myös havaita vain pieni osa piilotetuista tuloista. (Mäkinen, 2018).

Kyselytutkimuksilla saadaan yksityiskohtaista tietoa harmaasta taloudesta sekä ihmisten suhtautumisesta ja osallistumisesta harmaaseen talouteen. Kyselytutkimuksien haasteena on kuitenkin kyselyn tarkkuus, haastateltavan vastaushalukkuus ja kysymysten johdattelevuus. (Mäkinen, 2018). Jos kysymysten asettelu ei ole selkeää ja yksiselitteistä, vaikuttaa myös vastaajan oma käsitys harmaasta taloudesta vastauksiin (Kotila, 2020).

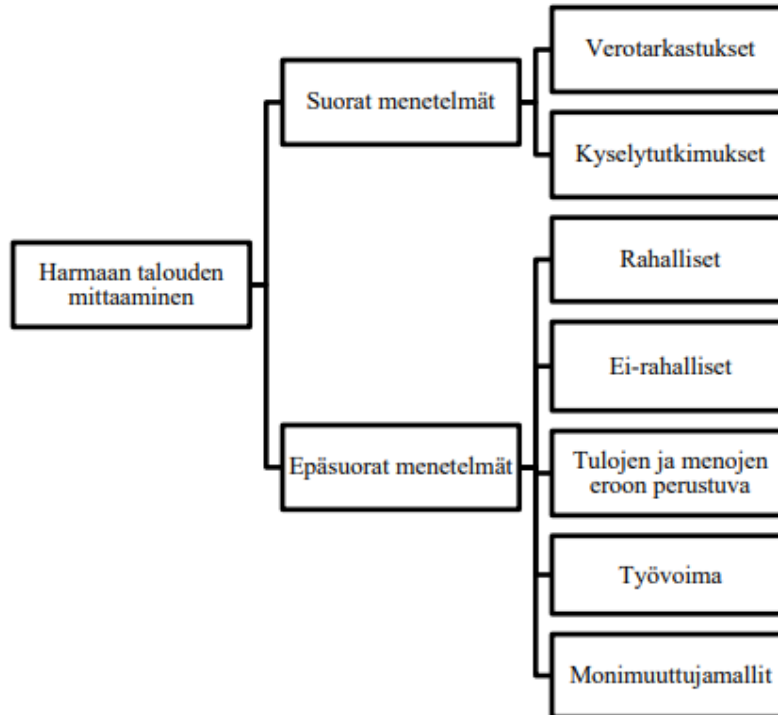
3.4.2 Epäsuorat menetelmät

Mäkisen (2018) mukaan epäsuorilla menetelmillä mitataan makrotaloudellisia muutoksia, kuten havaittavissa olevia ilmiöitä ja pyritään tulkitsemaan näkymätöntä harmaata taloutta. Epäsuorat menetelmät voidaan jakaa seuraaviin menetelmiin: rahalliset menetelmät, ei-rahalliset menetelmät, tulojen ja menojen eroon perustuva menetelmä, työvoimamenetelmä sekä monimuuttujamallit (Kotila, 2020).

Rahallisia menetelmiä ovat valuutan kysyntä- ja transaktiomenetelmä. Transaktiomenetelmä olettaa, että liiketoiminnan volyyymi on vakio suhteessa bruttokansantuloon, kun taas valuutan kysyntä -menetelmä perustuu mittariin valuutan kysynnän ja verotaakan riippuvuuteen harmaasta taloudesta. (Mäkinen, 2018). Ei-rahallisia menetelmiä on Kotilan (2020) mukaan luokitus-, havaitsemis- ja sähkönkulutukseen perustuva menetelmä. Luokitus- ja havaitsemismenetelmät eivät varsinaisesti arvioi harmaan talouden kokoa, jonka vuoksi ne ovat harvemmin käytettyjä. Sähkönkulutukseen perustuvassa menetelmänä oletusarvona on, että sähkönkulutus on paras yksittäinen mittari kuvaamaan taloudellista aktiivisuutta.

Tulojen ja menojen eroon perustuva menetelmä olettaa, että tulo- ja menoerät täsmäävät toisiinsa. Tulojen ja menojen välistä eroa pidetään harmaan talouden indikaattorina (Mäkinen, 2018).

Työvoimamenetelmä olettaa kokonaistyövoiman määrän olevan vakio. Jos työvoima vähenee, se on siirtynyt työskentelemään pimeästi. (Kotila, 2020). Monimuuttujamalli Kotilan (2020) mukaan harmaan talouden vaikutukset näkyvät samanaikaisesti niin tuotannossa, työvoimassa kuin rahamarkkinoilla, joita monimuuttujamallit pyrkivät mittaamaan useiden syiden ja muuttujien avulla.

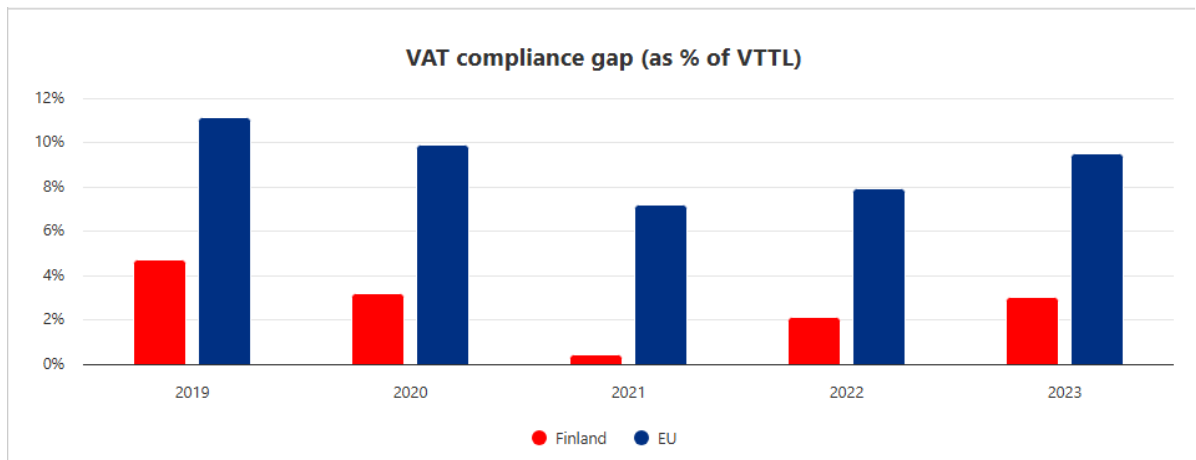
Kuva 3 Harmaan talouden mittaaminen (Kotila, 2020).

3.4.3 Muita mittausmenetelmiä

Näiden menetelmien lisäksi harmaata taloutta voidaan mitata myös velvoitteidenhoitoselvityksien avulla. Velvoitteidenhoitoselvitys kuvaa organisaation taloutta ja toimintaa sekä veroihin ja lakisääteisiin maksuihin liittyvien velvoitteiden hoitamista. Tietoja verrataan viranomaisten rekisterissä oleviin tietoihin. Velvoitteiden hoitoselvityksellä on suuri rooli harmaan talouden toiminnassa, koska selvityksen avulla viranomaisten on mahdollisuus mitata toimijoiden luotettavuutta sekä helpottaa

päätöksien tekoa esimerkiksi lupaharkinnoissa. Velvoitteidenhoitoseelvitys on lisännyt yritysten taloudellisten velvoitteiden hoitoa, vähentänyt harmaata taloutta sekä lisännyt resurssien tehokkuutta. (Vero.fi, 2025a).

Euroopan Unionin tekemää VAT-Gap eli ALV-vajeen vuosittaista raportointia voidaan pitää epäsuorana indikaattorina harmaan talouden laajuudesta. VAT-Gap kuvaa odotetun arvonlisäverotulon ja todellisen verotulon välistä eroa. Suomen ALV-vaje laski vuosina 2019–2021 4,7 prosentista 0,4 prosenttiin, kun taas vuodesta 2021 vuoteen 2023 ALV-vaje nousi 2,6 prosenttiyksikköä eli 3 prosenttiin. Suomen ALV-vaje on pienimpiä vajeita verrattuna muihin EU-maihin. (European Commission).

Kuva 4 Suomen ALV-vaje vuosina 2019–2023

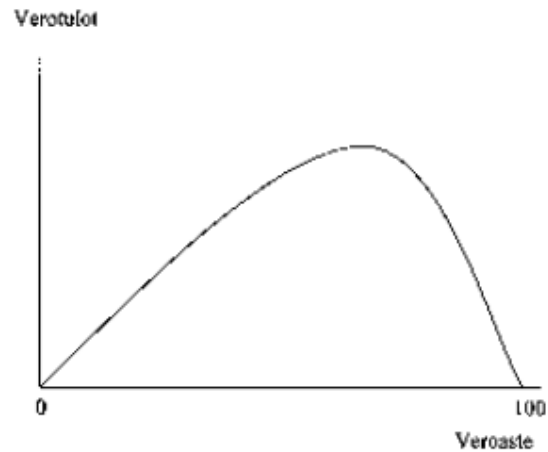
4 Arvonlisäverotuksen ja harmaan talouden välinen suhde

4.1 Verokiila

Useiden tutkimusten mukaan arvonlisäveron nousulla ja harmaalla taloudella on jonkinlainen yhteys, koska arvonlisäverotuksen taso vaikuttaa niin kuluttajien kuin yrityksiensäkin käyttäytymiseen. Schneiderin ja Buehnin (2012) mukaan korkea verokiila on yksi merkittävimmistä harmaan talouden kasvun tekijöistä. Verokiila koostuu tulo- ja kulutusveroista sekä sosiaalimaksuista. Tämä tutkimus osoittaa, että mitä korkeampi verokiila on, sitä suurempi on harmaa talous: kun työn hinta nousee, tekee se esimerkiksi käteiskaupasta paljon houkuttelevampaa.

4.2 Lafferin käyrä

Myös Lafferin käyrän avulla voidaan löytää jonkinlainen yhteys arvonlisäveron nousun ja harmaan talouden lisääntymisen välillä. Lafferin käyrä perustuu veroasteiden ja tuloverojen väliseen suhteeseen; jos veroprosentti nousee liian korkeaksi, lähtevät verotulot laskuun, esimerkiksi jos veroprosentti olisi 100, kukaan ei tekisi enää töitä eikä valtiolle kertyisi enää verotuloja. Tutkimuksen avulla voidaan todeta, että korkea verotus voi laskea veronmaksuhalukkuutta ja lisätä houkutusta harmaan talouden harjoittamiseen eli verojen kiertoon. (Mankiw & Taylor, 2014 s. 752–753.)

Kuva 5 Lafferin käyrä. (Eckstein & Paunonen, 2001)

4.3 Verojärjestelmä

Aikaisempien tutkimusten mukaan myös verojärjestelmän rakenne vaikuttaa harmaaseen talouteen. Pomeranzin (2015) tekemässä tutkimuksessa selvitetään, miten arvonlisäverojärjestelmä vaikuttaa veronkiertoon yritysten välisen valvonnan ja tietojärjestelmien näkökulman avulla. Tutkimus osoittaa, että jo pelkkä tieto mahdollisista verotarkistuksista lisäsi yritysten halukkuutta toimia laillisesti ja ilmoittamaan veronsa varsinkin yritysten välisissä kaupoissa. Sen sijaan kuluttajalle myytävissä tuotteissa havaittiin enemmän veronkiertoa. Voidaan siis todeta, että yritysten halukkuuteen maksaa veroja vaikuttaa kiinnijäämisen pelko. Yritysten välisissä kaupoissa kiinnijäämisen riski on suurempi, kuin taas kuluttajakaupassa riski on pienempi, koska ostajalla ei ole verovähennys mahdollisuutta. (Pomeranz, 2015). Samanlaisia tutkimustuloksia on havaittavissa Nivalan (2021) väitöskirjassa, jossa käsitellään myös verotarkastuksia. Kyseinen tutkimus osoittaa, että yritykset, jotka joutuivat verotarkastukseen, ilmoittivat sen jälkeen veronsa tarkemmin verottajalle.

4.4 Aikaisempia tutkimuksia arvonlisäveron korotuksen ja harmaan talouden yhteyksistä

Myös Kürthy (2025) tekemä tutkimus vahvistaa arvonlisäveron korotuksen ja harmaan talouden lisääntymisen välistä yhteyttä. Unkarissa on tällä hetkellä Euroopan korkein arvonlisävero 27 prosenttia ja tutkimus luokittelee yhdeksi suurimmista veronkierron syyksi arvonlisäveron: sekä yritykset että asiakkaat hyötyvät, kun ostotapahtumasta ei saa kuitti, koska arvonlisäveron osuus tuotteen tai palvelun hinnasta on niin korkea. (Kürthy, 2025).

Daviksen ja Henreksonin (2004) tekemässä tutkimuksessa tarkasteltiin 18 OECD- maan makrotaloudellista aineistoa. Tutkimuksen mukaan kokonaisveroasteen noustessa 12,8 prosenttiin harmaan talouden määrä kasvaa noin 3,8 prosenttia suhteessa bruttokansantuotteeseen eli mitä korkeampi verotus on, sitä suurempi osa taloudesta siirtyy harmaaseen talouteen. Tämä pätee erityisesti korkean verotuksen maissa. Tutkimuksen mukaan harmaan talouden lisääntyminen verotuksen myötä selittyy muun muassa sillä, että työn teettäminen tulee kalliiksi työnantajalle. Korkea arvonlisävero nostaa myös tuotteiden ja palveluiden hintoja, jolloin ilman kuittia ostaminen voi tuntua kannattavalta. Daviksen ja Henreksonin (2004) mukaan harmaa talous vääristää kilpailua, jolloin harmaata taloutta harjoittavalla on mahdollisuus myydä tuotteita ja palveluita halvemmalla hinnalla, jonka vuoksi rehellisesti toimivat yritykset kärsivät. Myös taloudellinen rakenne muuttuu verotuksen myötä: korkean verotuksen maissa on enemmän pienyrityksiä. Palvelualoilla, kotitaloustyössä sekä pienurakoissa harmaa talous on yleisempää.

5 Kuluttajien veromoraali ja asenteet

5.1 Veromoraali

Kun tutkitaan arvonlisäveron nousun ja harmaan talouden välistä suhdetta, veromoraali on suuressa roolissa. Veromoraali kertoo ihmisten suhtautumisesta verojen maksuun: saavatko ihmiset verojen maksamisesta hyötyjä ja onko verovarojen käyttö heidän mielestään läpinäkyvää ja järkevää (Marttinen, 2024). Veromoraali viittaa myös yksilön sisäiseen motivaatioon noudattaa verovelvollisuuksiaan riippumatta valvonnasta ja sanktioista. Mitä korkeampi veromoraali on, sitä vähemmän yksilöt kokevat tarvetta kiertää veroja. (Frey & Torgler, 2007).

Veromoraaliin vaikuttaa moni eri tekijä. Allinghamin ja Sandmon (1972) kehittämän veronkiertomallin mukaan yksilön päätös maksaa tai kiertää veroja perustuu riskien ja hyötyjen punnitsemiseen. Myös normit, luottamuksen ja reiluuden kokemukset vaikuttavat halukkuuteen maksaa veroja (Kirchler, 2007). Slemrodin (2007) tekemä tutkimus vahvistaa Kirchlerin tutkimusta: käyttäytymistieteen mukaan taloudelliset kannustimet, sosiaaliset normit, oikeudenmukaisuus sekä luottamus vaikuttavat yksilön päätökseen maksaa veroja. Jos järjestelmä koetaan oikeudenmukaiseksi ja muutkin yksilöt toimivat samalla tavalla, ihmiset maksavat todennäköisemmin veronsa. Verojen käytön läpinäkyvyys ja oikeudenmukaisuus on avainasia ihmisten vahvaan veromoraaliin.

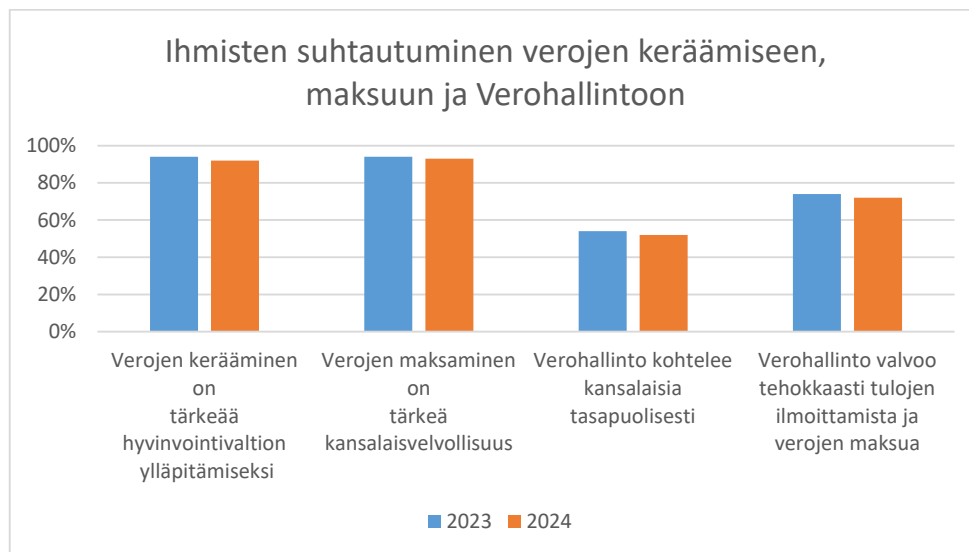
5.2 Oikeudenmukaisuus

Ihmisten suhtautumiseen vaikuttaa paljon myös asian oikeudenmukaisuus; jos ihmiset kokevat asian oikeudenmukaiseksi, on heidän helpompi suhtautua asiaan myönteisesti. Benzartin, Carlonin, Harjun ja Kososen (2020) tekemä tutkimus osoittaa, että arvonlisäveron korotukset siirtyvät kuluttajahintoihin huomattavasti enemmän kuin veroalennukset. Tämä voi lisätä ihmisten kokemaa epäoikeudenmukaisuutta ja vaikuttaa sitä kautta veromoraaliin ja positiiviseen ajatteluun harmaata taloutta kohtaan. Alstadsæterin, Johannesenin ja Alstadsin (2019) tutkimus käsittelee veronkiertoon

suhtautumista ja sitä, miten epätasa-arvo vaikuttaa harmaan talouden hyväksyttävyyteen. Tutkimuksen mukaan ihmisten kokiessa eriarvoisuutta tai epäoikeudenmukaisuutta lisäsi harmaan talouden hyväksyttävyyttä. Verotuksen kohdistuessa esimerkiksi tiettyihin toimialoihin tuntuu ihmisistä usein epäoikeudenmukaiselta, jonka vuoksi harmaan talouden harjoittaminen houkuttelee enemmän.

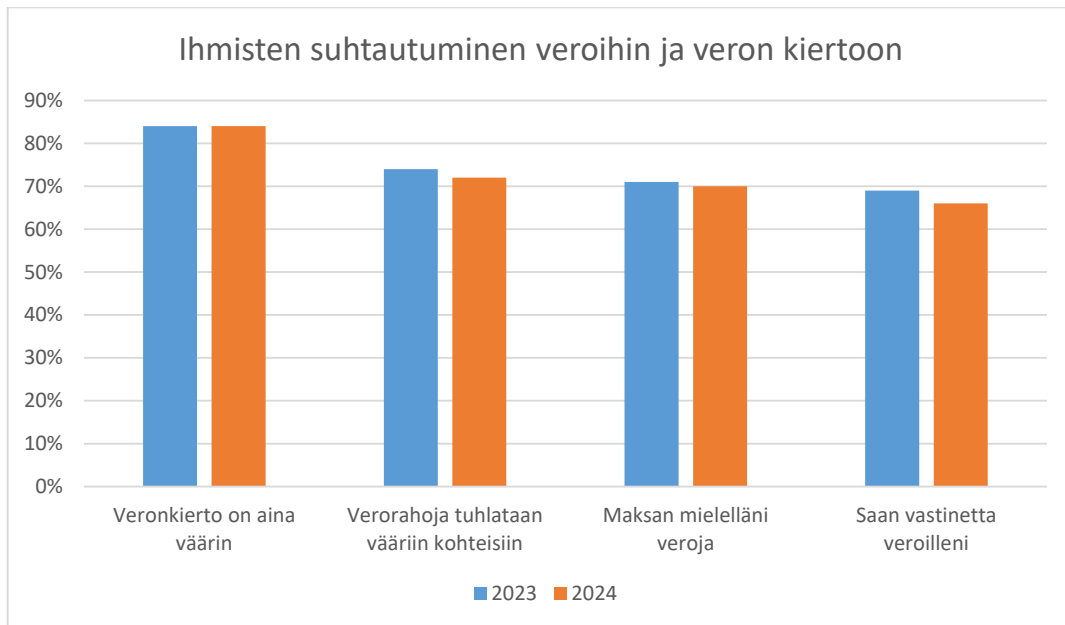
5.3 Verohallinnon asennetutkimukset

Verohallinto (2023, 2024) on tutkinut suomalaisten asenteita koskien veroja ja verojen maksua. Vuonna 2023 94 prosenttia vastanneista piti verojen keräämistä tärkeänä hyvinvointivaltion ylläpitämisen vuoksi ja kokivat verojen maksamisen olevan tärkeä kansalaisvelvollisuus. Vuonna 2024 noin 92 prosenttia piti verojen keräämistä tärkeänä. 54 prosenttia vastanneista vuonna 2023 oli sitä mieltä, että Verohallinto kohtelee kansalaisia tasapuolisesti, vuonna 2024 prosenttiosuus oli 52 prosenttia. 74 prosentin mukaan vuonna 2023 Verohallinto valvoo tehokkaasti tulojen ilmoittamista sekä verojen maksua, vuonna 2024 samaa mieltä oli 72 prosenttia.

Kuva 6 Ihmisten suhtautuminen verojen keräämiseen, maksuun ja Verohallintoon

Vastanneista 58 prosenttia ajatteli, että verorahoja tuhlataan väärin kohteisiin, seuraavana vuonna tätä mieltä oli 61 prosenttia. Tutkimuksiin vuonna 2023 osallistuneista 84 prosenttia koki, että veronkierto on aina väärin ja. Seuraavana vuonna veronkiertoa vääränä piti 84 prosenttia vastanneista. Vuonna 2023 71 prosenttia vastanneista maksaa veronsa mielellään ja 69 prosenttia kokee saavansa vastinetta veroilleen, 2024 veroja mielellään maksaneita oli 70 prosenttia ja vastinetta veroillensa koki saavansa 66 prosenttia vastanneista.

Kuva 7 Ihmisten suhtautuminen veroihin ja veron kiertoon

Näiden tutkimuksien perusteella voidaan todeta, että ihmisten arvostus ja suhtautuminen verojen maksua kohtaan on hieman laskenut. Verohallinnon tutkimustuloksiin täytyy kuitenkin suhtautua varauksella: tutkimukseen oli vuonna 2023 vastannut 1 000 henkilöä ja vuonna 2024 959 henkilöä, jonka vuoksi tuloksia ei voida pitää täysin relevantteina. Lisäksi tutkimustulokset ovat ristiriidassa todellisuuden kanssa: verohallinnon tutkimustulokset ovat erinomaiset, mutta silti Suomessa harmaata

taloutta esiintyy suuresti. Tutkimustulokset voivat kuitenkin antaa näkemystä siihen, mihin suuntaan ihmisten asenteet verojen maksua kohtaan ovat menossa.

6 Tutkimuksen toteutus

6.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tämän pro gradu- tutkimuksen tavoitteena on selvittää, vaikuttaako arvonlisäveron nousu ihmisten veromoraaliin ja oikeudenmukaisuuden kokemukseen. Lisäksi tarkoituksena on selvittää, muuttuuko ihmisten suhtautuminen harmaaseen talouteen arvonlisäveron nousun seurauksena. Tutkimuksen tarkoituksena on vastata seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Miten arvonlisäveron nousu vaikuttaa ihmisten veromoraaliin ja oikeudenmukaisuuden kokemukseen?
- Muuttuuko ihmisten suhtautuminen harmaaseen talouteen arvonlisäverotuksen nousun myötä?

Tutkimuskysymysten avulla pyritään luomaan kokonaiskuva siitä, miten arvonlisäveron nousu vaikuttaa yksilön asenteisiin verotusta kohtaan sekä heidän suhtautumistaan harmaaseen talouteen. Tutkimuskysymyksiin vastataan haastatteluaineiston avulla. Haastattelukysymykset on rakennettu kolmen eri teeman ympärille, jotka ovat arvonlisävero, veromoraali ja harmaatalous.

Kokemuksia arvonlisäverosta ja verotuksesta tutkittiin seuraavien haastattelukysymyksiä avulla:

- Mitä mieltä olet verotuksen tasosta Suomessa?
- Oletko tietoinen viimeaikaisista arvonlisäveron korotuksista ja laskemisista?
- Miten koet arvonlisäveron korotusten vaikuttaneen omaan talouteesi? Ovatko ne muuttaneet esimerkiksi kulutustottumuksiasi?

Näiden haastattelukysymysten avulla pyrittiin saamaan kokonaiskuva haastateltavien ajatuksista ja kokemuksista verotuksen tasosta. Tämä kokemus vaikuttaa suoraan ihmisten veromoraaliin ja sitä kautta harmaaseen talouteen. Jos verotuksen taso koettiin korkeaksi ja epäreiluksi, veromoraali voi laskea ja houkutus harmaan talouden

harjoittamiseen kasvaa. Jos taas haastateltavat ovat tyytyväisiä verotuksen tasoon, voi tämä positiivinen kokemus lisätä veromoraalia ja näin ollen vähentää harmaata taloutta.

Haastateltavien veromoraalin tasoa tutkittiin seuraavien haastattelukysymyksiä avulla:

- Kuinka tärkeänä pidät verojen maksamista yhteiskunnan toiminnan kannalta?
- Koetko saavasi vastinetta maksamillesi veroille?
- Onko verotus mielestäsi oikeudenmukainen?
- Kuinka hyväksyttävänä pidät verojen kiertämistä? Onko se hyväksyttävää joissakin tietyissä tilanteissa?
- Pystytkö hyväksymään sen, jos joku läheisesi kiertäisi veroja?

Näiden haastattelukysymysten avulla pyrittiin saamaan selville, kokevatko haastateltavat verotuksen oikeudenmukaiseksi ja kokevatko he, että verojen maksamisesta on hyötyä heille itselleen. Se, miten haastateltavat kokevat verotuksen, vaikuttaa heidän suhtautumiseensa myös harmaaseen talouteen. Jos verotus koetaan epäoikeudenmukaiseksi, eikä vastinetta maksamilleen veroille koeta saavan, voi myös harmaan talouden harjoittaminen tuntua oikeutetulta. Jos taas verotus koetaan oikeudenmukaiseksi, voi se vaikuttaa negatiivisesti suhtautumiseen harmaaseen talouteen.

Haastattelijoiden ajatuksia harmaasta taloudesta mitattiin seuraavien kysymysten avulla:

- Oletko itse törmännyt harmaaseen talouteen työelämässä tai arjessa?
- Miten suurena yhteiskunnan taloudellisena menetyksenä pidät sitä, että ihmiset/yritykset harjoittavat harmaata taloutta?
- Onko harmaa talous lisääntynyt mielestäsi viime vuosina?
- Uskotko, että korkea arvonlisävero kannustaa ihmisiä ostamaan tuotteita ja palveluita pimeästi?
- Onko mielestäsi arvonlisäveron korotuksilla yhteyttä harmaan talouden kasvuun?
- Millä keinoilla harmaata taloutta voitaisiin vähentää?

Näiden haastattelukysymysten avulla pyrittiin saamaan kokonaiskuva haastateltavien suhtautumisesta harmaaseen talouteen. Vastauksien avulla voidaan vahvistaa tutkimuksen olettamuksen oikeellisuutta. Jos arvonlisäveron korotukset koetaan epäoikeudenmukaiseksi, veromoraali laskee ja harmaan talouden harjoittaminen lisääntyy.

6.2 Tutkimusmenetelmät

Tässä tutkimuksessa käytettiin kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää. Kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoituksena on ymmärtää syvällisesti ja kokonaisvaltaisesti ilmiöitä ja niiden merkityksiä. Tutkimuksen tarkoitus on kerätä ja analysoida tietoa ihmisten mielipiteistä, tunteista ja kokemuksista. Kvalitatiivinen tutkimus vastaa kysymyksiin, miten, miksi ja minkälainen ja tutkimuksen tulokset ovat kuvailevia, pohtivia ja diagnosoivia. (Uotila, 2024). Koska tässä tutkimuksessa oli tarkoituksena selvittää ihmisten näkemyksiä koskien arvonlisäverotusta sekä harmaata taloutta, oli laadullinen tutkimusmenetelmä luonnollinen valinta tähän tutkimukseen. Laadullinen tutkimus myös antoi tilaa perusteluille, jotka rikastuttivat tutkimusta.

Tutkimuksen aineisto kerättiin puolistrukturoituna teemahaastatteluina. Puolistrukturoidussa haastattelussa haastateltaville esitetään samat kysymykset samassa järjestyksessä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Lisäksi haastattelussa kysymykset ovat määritelty ennakkoon, mutta vastaamisen tapa on vapaa (Kallinen & Kinnunen 2021). Teemahaastattelussa kysymykset ovat jaoteltu tiettyjen teemojen ympärille. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

Kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä sopi tutkimuksen toteuttamiseen, koska haastatteluiden avulla saadaan helpoiten selville ihmisten asenteet, henkilökohtaiset kokemukset ja moraaliset käsitykset liittyen arvonlisäverotukseen, sen korotuksiin ja harmaaseen talouteen. Haastattelumenetelmä antoi haastateltaville mahdollisuuden perustella vastauksiaan sekä se myös mahdollisti haastateltavien näkemysten syvällisen tarkastelun. Arvonlisäverotus sekä harmaa talous ovat aiheena laajoja ja moniulotteisia, minkä vuoksi teemoittain ennalta määritetyt haastattelukysymykset auttoivat haastateltavia jäsentelemään ajatuksiaan ja helpottivat näin ollen vastauksien antamista.

Tutkimuskysymykset toimivat haastattelukysymysten pohjana, jolloin kysymysten avulla voitiin kartoittaa haastateltavien suhtautumista harmaaseen talouteen sekä heidän veromoraaliaan.

Tutkimuksen aineiston analysointi toteutettiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Sisällönanalyysiin kuuluu valmisteluvaihe, jossa valitaan analyysiyksikkö, perehdytään ja litteroidaan aineisto. Analyysivaiheessa aineisto ryhmitellään ja raportointivaiheessa kuvataan tutkimuksen tulokset niin tekstin muodossa kuin visuaalisestikin ja verrataan tutkimustuloksia aikaisempiin tutkimuksiin. (Elo, Kajula, Tohmola & Kääriäinen, 2022). Tämä analyysimenetelmä sopi tähän tutkimukseen hyvin sen vuoksi, koska tutkimuksen tarkoituksena ei ollut testata teoriaa, vaan saada selville ihmisten kokemuksia arvonlisäverotuksesta ja harmaasta taloudesta.

Tutkimuksen aineiston analyysi muodostettiin haastatteluvastauksista saadun kokonaisuskuvan pohjalta. Aineiston käsittelyvaiheessa pelkistettiin vastauksia taulukkomuotoon, jotka ryhmiteltiin ala- ja yläluokiksi. Tämän pohjalta haastatteluiden teemat rakentuivat kolmesta kategoriasta: arvonlisävero ja verotus, veromoraali sekä harmaa talous.

6.3 Aineistonkeruu

Tutkimukseen osallistui neljätoista haastateltavaa. Kyseinen määrä haastateltavia katsottiin riittäväksi, koska aineistosta saatiin hyvä kokonaiskuva ja aineisto alkoi lopulta toistamaan itseään. Haastateltavat valittiin ikä- ja työtilanteensa mukaan, jotta erilaisia näkökulmia saataisiin riittävästi. Tutkimuksessa käytettiin myös lumipallo-otantaa. Lumipallo-otannassa käytetään hyödyksi osallistujien verkostoa ja saadaan haastateltavaksi sellaisia, jotka normaalisti jäisivät haastatteluiden ulkopuolelle (SurveyMonkey). Haastattelut toteutettiin sekä yksilö- että ryhmähaastatteluna, koska osa haastateltavista koki helpommaksi sen, että haastateltavia oli useampi. Näin haastattelusta tuli enemmän keskustelevampaa ja vastaukset olivat laajempia ja syvällisempiä. Yksi haastattelu tehtiin puhelimen välityksellä, muut haastattelut pidettiin kasvokkain.

Haastatteluihin pyrittiin saamaan eri elämäntilanteissa olevia sekä eri ikäisiä haastateltavia, jotta saataisiin laajasti erilaisia näkökulmia aiheeseen liittyen. Haastateltavien ikäjakauma oli 28–87 vuoden välillä. Haastateltavista suurin osa oli työssäkäyviä, mutta myös äitiyslomalla ja eläkkeellä olevia saatiin haastatteluun. Työssäkäyvien palkkatasot olivat erilaiset, osa oli normaalipalkkaisessa työssä, osa hyväpalkkaisessa työssä ja osa yrittäjiä. Elämäntilanteet vaihtelivat myös muilta osa-alueilta. Osa haastateltavista oli yksineläviä, osa lapsettomia ja osa lapsiperheellisiä. Lisäksi haastateltavat olivat eri toimialoilta, muun muassa rahoituksen-, rakentamisen- sekä sosiaali- ja elintarvikealalta. Nämä eri elämäntilanteet ja ikäjakauma näkyivät myös haastateltavien vastauksissa, koska kaikki katsoivat asiaa omasta näkökulmastaan. Tämä rikastutti haastattelun vastauksia.

Taustatekijä	Jakauma
Ikäjakauma	20 - 29v: 21,43 %
	30v - 39v: 42,86 %
	40 - 49v: 14,29 %
	50 - 59v: 7,14 %
	60 - 69v: 7,14 %
	80-89v: 7,14 %
Työtilanne:	Äitiysvapaalla: 7,14 %
	Eläkkeellä: 7,14 %
	Työssäkäyvä: 78,57 %
	Yrittäjä 7,14 %
Toimiala:	Rakennusala 21,43 %
	Talousala 21,43 %
	Elintarvikeala 28,57 %
	Sosiaali-ala 14,29 %
	Julkishallinto 7,14 %
	Kaupanala 7,14 %

Taulukko 2 Haastateltavien taustatiedot

Kokemus arvonlisäverotuksesta sekä harmaasta taloudesta koettiin varsin henkilökohtaisena asiana, joka näkyi haastatteluiden vastauksissa sekä haastatteluiden kestossa. Lyhyimmät haastattelut kestivät noin kolme minuuttia ja näissä haastatteluissa perusteluita ei oikeastaan saatu. Pisimmät haastattelut kestivät noin kolmekymmentä minuuttia ja näissä haastatteluissa oli varsin avoin ja keskusteleva ilmapiiri.

Tämä tutkimus käsittelee harmaan talouden vuoksi rikollista toimintaa, minkä vuoksi haastattelut toteutettiin luottamuksellisesti ja anonyymisti analyysivaiheessa. Haastattelut äänitettiin haastateltavien suostumuksesta ja aineisto hävitettiin välittömästi tutkimuksen jälkeen. Tutkimuksen raakaversio välitettiin haastateltaville ennen tutkimuksen julkaisua.

7 Tulokset

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten arvonlisäveron nousu vaikuttaa ihmisten veromoraaliin ja oikeudenmukaisuuden kokemukseen sekä muuttuuko ihmisten suhtautuminen harmaaseen talouteen arvonlisäverotuksen nousun myötä. Tutkimus pohjautuu 14 laadulliseen haastatteluun, jossa tarkasteltiin haastateltavien veromoraalin rakentumista arvonlisäverotuksellisesta näkökulmasta.

7.1 Arvonlisäveron nousun koettu vaikutus

Muutama haastateltava oli sitä mieltä, että Suomen verotuksen taso on sopivalla tasolla, kun taas suurin osa vastanneista arvioi sen olevan korkea. Yksikään haastateltava ei mieltänyt verotuksen tasoa matalaksi. Viimeaikaisista arvonlisäveron korotuksista oli tietoinen suurin osa vastanneista, kun taas pieni osa haastateltavista myönsi, etteivät olleet tietoisia kaikista arvonlisäveron muutoksista. Puolet vastanneista oli sitä mieltä, että arvonlisäveron nousu on vaikuttanut heidän talouteensa ja kulutustottumuksiinsa. Verotuksen tasoa sopivana pitävät haastateltavat perustelivat vastaustaan esimerkiksi alennetuilla verokannoilla ja yhteiskunnan toimivuudella. Lisäksi Suomen verokantoja verrattiin Yhdysvaltojen verokantoihin. Suomen verotuksen korkeaksi arvioineet taas perustelivat vastauksiaan 25,5 prosentin arvonlisäveron korkeudella. Haastateltavat myös kokivat, että tiettyjä asioita verotettiin väärällä veroprosentilla ja tämän vuoksi verotus koettiin korkeaksi.

”Kyllä se kompensoi, kun ei kaikki ole samalla arvonlisäverokannalla. Kaikkihan voisi olla tuolla 25,5 prosentilla, mutta onneksi meillä on myös 13,5 prosentin, 10 prosentin ja jopa 0 prosentin verokantoja.”

”Vähän tuntuu 25,5 prosenttia korkealta. Se on kuitenkin neljäsosa hinnasta.”

”Pitäisi verottaa enemmän hupijuttuja eikä ruokaa ja tämmöstä. Niissä pitäis saada se hinta alaspäin ja sitte verottaa sellasia, mitkä ei oo elintärkeitä, niin niitä voitaisiin sit nostaa.”

Arvonlisäverotuksen muutoksista haastateltavat olivat kuulleet muun muassa uutisten, tiedotusten ja työnsä takia. Osa haastateltavista koki, että parempi on olla tietämättä muutoksista välttääkseen mielipahan.

”Mä luulin että oon, mutta en mä oo. Sen ku maksaa kaiken mitä tulee eteen, ei siinä vaihtoehtoja oo. Mutta en ole niin kartalla kuin pitäisi olla.”

”Oon nähnyt uutisoitavan asiasta, mutta en ole tutustunut sen tarkemmin.”

”Olen. Kyllä sen huomaa monessa paikassa, että hinnat on nousut, esimerkiksi apteekissa. En tiennyt ennen, että ne nousee, mutta tiesin sitten sen jälkeen, kun menin sinne kauppaan ja näin siellä lapun asiasta.”

Arvonlisäverotuksen korotukset ovat vaikuttaneet haastateltavien talouteen ja kulutustottumuksiin muun muassa halvemman tuotteen valitsemisella ja turhien ostosten vähentämisellä. Osa haastateltavista oli kiinnittänyt kulutukseensa huomiota silloin, kun arvonlisävero nousi.

”Aivan varmasti on muuttanut. Kyllä se on nostattanut hintoja kaikkialla. Erityisesti näkee niistä, jotka nousivat 10 prosentista 13,5 prosenttiin. Ja kyllä mä hämmennyin, kun ostin vajaa pussillisen ruokaa, ei mitään turhaa ja se maksoi 60 euroa. Kyllä se näkyy omissa kulutustottumuksissa, ei tuu törsätyä esimerkiksi provinssilippuihin, että sitten säästetään niistä.”

”Suklaata en ehkä osta niin usein. Kyllä mä katon, että minkä karkkipussin ostan. Ennen sitä käytti enemmän nautaa, mutta nyt käytän sikanautaa, kun se on halvempaa.”

”Kyllä siihen varmasti silloin kun se nousi, niin kiinnitti huomiota. Nykyään sitä ei enää ajattele, kun on tottunut siihen.”

Osalla haastateltavista arvonlisäveron nousu oli vaikuttanut positiivisesti työtilanteeseen, jonka vuoksi arvonlisäveron korotukset eivät olleet vaikuttaneet kulutustottumuksiin. Haastateltavat kokivat, että tiettyjä ostoja, esimerkiksi ruokaostoksia on silti pakko tehdä, vaikka arvonlisävero nouseekin, jonka vuoksi korotukset eivät olleet vaikuttaneet kulutukseen.

”Itsellä on työtilanne parantunut, kun arvonlisävero on noussut, niin ei ole muuttanut. Toki, jos olisi työtilanne mennyt huonompaan suuntaan niin sitten sitä olisi varmaan enemmän keskittynyt siihen nousuun.”

”Ei millään tavalla. Kaikki, mikä on noussut, niin pakko niitä on ostaa.”

Haastatteluiden perusteella voidaan tulkita, että haastateltavat kokivat arvonlisäveron nousun konkreettisesti kulutustuotteiden hintojen nousuna, esimerkiksi kaupparesiisien loppusummana. Tähän havainnon perusteella voidaan todeta, että kulutusveron vaikutus haastateltavien arkeen koetaan suuremmin kuin tuloveron muutokset.

Mitä mieltä olet verotuksen tasosta Suomessa?	Vastausten määrä prosentteina	Oletko tietoinen viimeaikaisista arvonlisäveron korotuksista?	Vastausten määrä prosentteina	Miten koet arvonlisäveron korotusten vaikuttaneen omaan talouteesi? Ovatko ne muuttaneet esimerkiksi kulutustottumuksiasi?	Vastausten määrä prosentteina
Sopiva	21 %	Kyllä	79 %	Ei	50 %
Korkea	79 %	Ei	21 %	Kyllä	50 %
Matala	0 %				

Taulukko 3 Yhteenveto haastatteluvastauksista (Verotus ja arvonlisäverotus)

7.2 Oikeudenmukaisuuden kokemus ja veromoraali

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että verojen maksaminen on tärkeää yhteiskunnan toiminnan kannalta. Puolet haastateltavista kokivat saavansa vastinetta veroillensa, noin puolet taas eivät kokeneet saavansa vastinetta. Muutama haastateltava ei osannut vastata kysymykseen. Muutaman haastateltavan mielestä verotus on oikeudenmukainen, suurin osa taas koki verotuksen epäoikeudenmukaiseksi. Verojen kiertämisestä tietyissä tilanteissa piti hyväksyttävänä muutama haastateltava. Suurin osa vastaajista ei hyväksynyt verojen kiertoa missään tapauksessa. Oman läheisensä veronkierron pystyi hyväksymään noin puolet haastateltavista, kun taas puolet vastanneista ei voisi tätä hyväksyä.

Jokainen haastateltava oli sitä mieltä, että verojen maksaminen on tärkeää yhteiskunnan toiminnan kannalta. Jotkut haastateltavista pitivät verojen maksamista pakollisena, jotta yhteiskunta toimii. Osa taas piti verojen maksamista tärkeänä, vaikka verojen kohdistamisessa olisi parannettavan varaa. Haastateltavat myös ymmärsivät verojen maksamisen tärkeyden esimerkiksi terveydenhoidon ja koulutuksen rahoittajana.

”Eihän tämä yhteiskunta pyöri, jos ei makseta veroja.”

”Se on tärkeää ja Suomessa on niin vahva hyvinvointiyhteiskunta, että eihän täällä vois palveluita järjestää, jos niitä ei maksettaisi. Mutta se on turhauttavaa, että

mitä kaikkea verorahoilla kustannetaan, esimerkiksi terveyspalveluita, mutta tällä hetkellä hyvinvointialueet ovat ihan persaukisia eikä niillä ole rahaa mihinkään ja palvelut vaan huononevat koko ajan, vaikka ihmiset maksavat enemmän veroja.”

”Saadaanhan me paljon hyvää verorahoilla, esimerkiksi kävin viime viikolla röntgenissä ja sen olen periaatteessa omilla veroilla maksanut. Vaikka terveyspalveluita tällä paikkakunnalla haukutaan, niin mä pääsin tunnissa pois. Kyllähän me niillä veroilla saadaankin paljon, päivähoidot ovat aika halpoja ja koulu on ilmasta. Jos ei me niitä maksettais ja olis Amerikan-malli, nii maksettaisiin 50 000 e koulupaikoista, yliopistoista tai AMK:sta, nii kuinka paljon vähemmän Suomessa olisi sitten erityisosaamista.”

Verotus koettiin oikeudenmukaiseksi muun muassa terveydenhuollon ja koulutuksen takia. Haastateltavat perustelivat vastauksiaan vertailemalla Suomen menoeriä verotuksen tasoon sekä vertailemalla Suomen verotuksen tasoa muihin maihin. Osa mielsi verotuksen oikeudenmukaiseksi, vaikka kokikin progressiivisessa verotuksessa olevan myös huonoja puolia. Osa taas piti progressiivista verotusta oikeudenmukaisena, mutta muita verotuksia, esimerkiksi perintöveroa epäoikeudenmukaisina. Haastateltavat olivat myös sitä mieltä, että tämänhetkinen hyöty verojen maksamisesta tuntui pieneltä, mutta uskoivat hyötyvänsä verojen maksamisesta tulevaisuudessa.

”Noo terveydenhoitopalveluita tulee tässä vaiheessa käytettyä vähän, ehkä sitten tulevaisuudessa enemmän. Ehkä nyt suhteessa mitä niitä käyttää, niin ei saa ehkä vastinetta, mutta ehkä joku muu saa ja toivottavasti itsekin sitten myöhemmin.”

”Saahan sillä. Esimerkiksi eskarista maksetaan aika vähän ja koulu on ilmasta.”

”Joo. En minä siinä mitään eriarvoisuutta koe. Onhan Suomessa suhteellisen korkeat verot, mutta kyllä minä sanon, että muualla se on korkeampikin tai sitten jos on matala, niin ne ei saa niin paljon sitä hyötyä, mitä vaikka me saadaan.”

”Periaatteessa, jos mietitään tuloverotusta, niin on oikeudenmukainen. Mutta sitten, jos mietitään perintöveroja, niin se ei ole oikeudenmukainen. Se on veroa verosta.”

Verotuksen epäoikeudenmukaisuutta perusteltiin muun muassa progressiivisuuden kautta. Haastateltavat kuitenkin myönsivät, että verokertymiä olisi vaikea saada muulla tavoin kuin progressiivisella verotuksella. Lisäksi koettiin vääräksi, kun yrittäjät joutuvat maksamaan veroja sekä liiketoiminnastaan, että myös omista tuloistaan. Osa myös piti perintö- ja lahjaveroa epäoikeudenmukaisena.

”No progressiivinen verotus ei ole hirveän kannustavaa. Onhan se masentavaa ajatella, jos joskus on parempipalkkaisessa duunissa, niin se käteen jäävä osuus ei sitten ole hirveen paljoa suurempi kuin mitä se tällä hetkellä on. Eihän se kannusta tienaamaan.”

”Yrittäjille se on huono, kun yritys maksaa verot ja sitten pitää maksaa verot vielä omista tuloista. Millä ne yritykset saadaan pidettyä Suomessa? Sitten kun kaikki isommat yritykset lähtevät pois, niin sitten se tulee taas meille maksettavaksi, että saadaan lisää verotuloja.”

”Sanoisin, että ehkä nuo perintöverot ja lahjaverot ovat epäoikeudenmukaiset.”

Kuinka tärkeänä pidät verojen maksamista yhteiskunnan toiminnan kannalta?	Vastausten määrä prosentteina	Koetko saavasi vastinetta maksamillesi veroille?	Vastausten määrä prosentteina	Onko verotus mielestäsi oikeudenmukainen?	Vastausten määrä prosentteina
Tärkeänä	100 %	Kyllä	50 %	Kyllä	21 %
Ei Tärkeänä	0 %	Ei	43 %	Ei	79 %
		En tiedä	7 %		

Taulukko 4 Yhteenveto haastattelukysymyksistä osa 1 (Veromoraali)

Haastateltavat eivät pitäneet verojen kiertämistä hyväksyttävänä missään tilanteessa, koska heidän mielestään harmaa talous väärentää kilpailua. Osa on ammattinsa vuoksi tietoisia harmaan talouden haittavaikutuksista, jonka vuoksi eivät hyväksy harmaan talouden harjoittamista.

”Ei se ole näin yrittäjän kannalta hyväksyttävää. Muut polkevat hintoja sillä, kun ne tekevät pimeänä. Ei ole reilua kaikille.”

”Kirjanpitäjän näkökulmasta en hyväksy missään nimessä.”

”Helppoinhan vastaus on se, että se ei oo hyväksyttävää, kun silloin kaikilla on ne samat säännöt millä pelataan, mutta silti veronkiertoa vaan tapahtuu.”

Haastateltavat hyväksyivät kuitenkin pienen veronkierron esimerkiksi ”kaverin palveluksen”- muodossa. Verojen maksu nähtiin kyllä hyvänä asiana, mutta haastateltavat myös kokivat, että esimerkiksi palkkatuloista joutuu maksamaan monenlaisia veroja, jonka vuoksi verojen kierrossa rahaa jää enemmän käteen, jolloin pystyi kuluttamaan enemmän ja sitä kautta tuomaan verotuloja yhteiskuntaan.

”Kyllä sellaisissa pikku asioissa on ok. Riippuu kuinka iso bisnes on.”

”No kyllä pienet hommat ovat ok, jos joku osaa jotakin raksahommia, niin vähän voi käydä kaverille tekemässä vähän halvemmalla. En pidä pahana. Onhan se siten eri asia, jos vedät ihan hirveetä käteiskassaa siitä, että sun on jo vaikeata saada sitä käteistä käyttöön, koska sitä pitää ruveta selittämään. Mutta ei muutamat sataset nyt haittaa.”

”Kuluttajan näkökulmasta se on ainut, joka kannattaa. Silloin jää rahaa enemmän käteen. Eikä siinä, vaikka meillä on pelkästään verotus korkeampi, mutta kun siihen liittyy kaikkea muutakin, mikä vähennetään siitä sun palkkatulosta ja sitten kun tulee lopullinen verotuspäätös, niin on kunnallisverot ja on kirkollisverot ja kaikki muut. Joo hyvään tarkoitukseen nekin rahat menevät. Mutta jos olisin yrittäjä, niin varmasti toimisin itsekin siten, että suosin käteistä rahaa ilman kuuttia, koska sillä tavalla saa jotakin mistä ei vähennetä mitään. Karu totuus. Mutta näen myös verojen maksun hyvänä asiana, varsinkin, jos mä olisin yrittäjä, niin tässä tapauksessa suosisin suomalaista, jolloin jää se veroraha tänne, enkä tilaisi ulkomailta, jos ei ole pakko.

”Jos jää enemmän käteen, sä pystyt kuluttaa enemmän. Toisin sanoen sä tuot sen verorahan, vaikka kaupassa käymällä. Kyllä sä jotenkin sen verorahan tuot valtion pöytään.””

Haastateltavista osa pystyisi hyväksymään sen, jos hänen läheisensä kiertäisi veroja. Haastateltavien mielestä tämä olisi hyväksyttävää, kun siihen ei liity laittomat yritystoimet, kuten ihmiskauppa ja osan mielestä hyväksyminen riippuisi verojen kiertämisen mittakaavasta. Lisäksi verojen kiertoa pidettiin toisen omana asiana, jonka vuoksi siihen ei puututtaisi. Osa haastateltavista taas oli sitä mieltä, ettei pystyisi hyväksymään läheisensä veronkiertoa. Osa olisi jopa valmis puuttumaan tilanteeseen, kun taas osa ei pidä asiaa hyväksyttävänä, mutta kokee asian olevan henkilön oma asia. Haastateltavat perustelivat vastauksiaan myös moraalisesta näkökulmasta ja yhteiskunnan verorahojen kuihtumisella.

”Mitä vähemmän tiedän, sen parempi. Ei minua kiinnosta se, että mistä se raha on peräisin, kunhan se ei vaikuta mihinkään pimeään bisnekseen vaan ihan puhutaan normaalista bisneksestä, jolloin joku on maksanut, vaikka puuklapit käteisellä, niin se on aivan sama minulle.”

”No jos silloin tällöin kiertää nii ihan ok, mutta jos sitä tekee koko ajan, nii ei se ole hyvä. Kiinni siitä kuitenkin jää, että ei se kannata.”

”En voisi. Silloin yhteiskunnan kukkaro kevenee emmekä me voi vaatia näitä palveluita, jos me ei laiteta yhteiskuntaan rahaa.”

Kuinka hyväksyttävänä pidät verojen kiertämistä? Onko se hyväksyttävämpää joissakin tietyissä tilanteissa?	Vastausten määrä prosentteina	Pystyisitkö hyväksymään sen, jos joku läheisesi kiertäisi veroja?	Vastausten määrä prosentteina
Ei ole hyväksyttävää	64 %	En	43 %
Hyväksyttävää tietyissä tilanteissa	36 %	Kyllä	57 %

Taulukko 5 Yhteenveto haastattelukysymyksistä osa 2 (Veromoraali)

Veromoraalia mittaavien haastattelukysymysten avulla haastatteluissa löydettiin moraalinen ristiriita. Haastateltavat pitivät verojen maksamista yhteiskunnan toiminnan kannalta erittäin tärkeänä, osa kuitenkin hyväksyisi pienimuotoisen veronkierron, esimerkiksi ”kaverinpalveluksena”. Tulosten perusteella voidaan tulkita, että veromoraali on tilannesidonnainen. Yleisellä tasolla veronkierto tuomitaan, mutta esimerkiksi arjessa oikeutettiin pieni veronkierto sosiaalisissa tilanteissa taloudellisen hyödyn ja henkilökohtaisen suhteen vuoksi. Näiden vastauksien perusteella voidaan todeta, että veromoraali rakentuu velvollisuudentunnosta sekä yhteiskunnan tukemisesta, mutta verojärjestelmää ei kuitenkaan hyväksytä kokonaan. Tutkimuksen tuloksissa voidaan havaita jännite veromoraalin ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksen välillä; vaikka

verotus koettiin epäoikeudenmukaiseksi, ei tämä heikentänyt verojen maksamisen moraalialia. Tämä viittaa vahvoin yhteiskunnallisiin normeihin ja vastuuseen eikä veromoraali perustu pelkästään taloudellisiin asioihin.

7.3 Harmaan talouden hyväksyttävyyden ja moraalinen joustavuus

Arjessaan tai työelämässään harmaaseen talouteen oli törmännyt suurin osa vastanneista. Muutama haastateltavista ei ollut kohdannut harmaata taloutta laisinkaan omassa arjessaan tai työelämässään. Haastateltavista puolet arvioi, että yhteiskunnan taloudelliset menetykset harmaan talouden vuoksi ovat melko suuria, muutama haastateltava piti menetyksiä suurina ja osa vastanneista oli sitä mieltä, että taloudelliset menetykset eivät olleet hirveän suuria. Noin puolet vastanneista koki, että harmaa talous on lisääntynyt viime vuosina, kun taas muutama haastateltava oli sitä mieltä, ettei harmaa talous olisi lisääntynyt. Osa haastateltavista ei osannut vastata tähän kysymykseen. Haastateltavista suurin osa uskoi, että korkea arvonlisävero kannustaa ihmisiä ostamaan tuotteita ja palveluita pimeästi, muutama vastanneista taas uskoi, ettei korkealla arvonlisäverolla ollut vaikutusta harmaaseen talouteen. Haastateltavat arvioivat myös arvonlisäveron korotusten ja harmaan talouden välistä yhteyttä ja suurin osa koki, että korotuksilla ja harmaalla taloudella on yhteys, kun taas muutama vastanneista kokivat, ettei yhteyttä ole.

Harmaaseen talouteen oli törmätty muun muassa ravintoloissa ja autokorjaamoissa. Lisäksi työelämässä nähtiin, kuinka kuitteja väännetään sekä vapaa-ajalla harrastetaan oman alansa töitä, joista palkka maksetaan käteisellä.

”Olen. Pitseriat ei halua antaa kuitteja. Sen tietää, että jos sitä ei näpytellä kassaan, niin se on lähestulkoon aina harmaata taloutta. Mutta en mä nyt varmaa oikein muuten.”

”Tiedän henkilön, joka on esimerkiksi käynyt korjauttamassa autoa ja maksanut käteisellä.”

”Olen. Töissä olen sitä joskus kohdannut. Kyllä niitä monet tekevät. Edellisessä työssäni näin, että jossakin asiasta on tehty virheellisiä kuitteja.”

Osa haastateltavista ei ollut törmännyt harmaaseen talouteen. Haastateltavat kuitenkin arvioivat, että harmaata taloutta harjoittavat osaavat salata asian, jonka vuoksi siihen ei ole itse törmännyt-

”No harvoin sitä näkee, kuuluu puhuttavan siitä kyllä. Ei sitä suoraan tule näkyviin. Sekin osataan varmaan pimittää kuitenkin. Jos joku harrastaa harmaata taloutta, niin se on varovainen sen kanssa, ettei se puhu mitään siitä.”

Haastateltavat eivät osanneet arvioida harmaan talouden laajuutta, mutta pitivät silti suurena menetettyjä veroja. Kysymys sai haastateltavat myös pohtimaan, mitä vaikutuksia olisi, jos harmaata taloutta ei olisi niin paljoa.

”En tiedä, kuinka laaja se nyt on, mutta kyllähän siitä jää paljon verosaamia saamatta.”

”Onhan se varmaan suuri, en tiedä, montako kymmeniä miljoonia jää saamatta veroja, mutta jos ne kaikki maksettaisiin, niin olisiko meidän veroprosenttimme pienempiä. Eikä tarvitsisi leikata nii paljon palveluista. Olisi siitä varmasti hyötyä aika paljon, että kaikki maksaisivat veronsa.”

Osa haastateltavista ei pitänyt yhteiskunnan taloudellisia menetyksiä hirveän suurina harmaan talouden takia. Haastateltavat kokivat, että verorahoja saadaan kuitenkin, koska harmaata taloutta harjoittavat kuluttavat rahansa verollisiin tuotteisiin ja palveluihin.

”Onhan siinä varmasti menetyksensä, mutta niikuin sanoin, se raha tulee jostakin muualta, jos mulle jäisi 600 euroa harmaasta taloudesta käteen, niin kyllä mä silloin kulutan. Jos mulla oliis rahaa enemmän, niin minä menisin hotelliin, kylpyään ja mä maksan siitä veron.”

”Mä en taas usko, että se on Suomessa niin laajaa, että se olisi mitenkään merkittävä potti, mikä jää saamatta.”

Haastateltavat arvioivat, että harmaa talous on lisääntynyt viime vuosina. Haastateltavat kokivat, että harmaasta taloudesta kuulee puhuttavan nykyään enemmän, jonka vuoksi heille on syntynyt tunne harmaan talouden lisääntymisestä. Harmaan talouden lisääntymistä perusteltiin myös verotuksen nousemisella ja maahanmuuton lisääntymisellä.

”Kyllä sitä ehkä enemmän nykyään kuulee puhuttavan kuin 10 vuotta sitten. En tiedä, mistä se sitten johtuu, olenko vain päässyt parempiin piireihin työmailla. Ehkä se on vähän lisääntynyt.”

”Aivan varmasti on. Mitä enemmän verot nousevat tai asioista tehdään vaikeampia, niin aivan varmasti se on nostanut harmaata taloutta vuosien saatossa.”

”Toisaalta on paljon maahanmuuttajia, jotka tulee Suomeen, ne ei tiedä Suomen verotuksesta eikä tiedä, miten asiat toimivat täällä, nii sitä on varmasti tosi helppo hyväksikäyttää.”

Osa haastateltavista oli sitä mieltä, että harmaa talous olisi vähentynyt viime vuosina. Vähentymistä perusteltiin tarkastuksilla, kiinnijäämistä ja sen pelon lisääntymisenä sekä käteisen käytön vähentymisellä. Lisäksi tietoisuuden kasvulla on ollut

haastateltavien mukaan osuutta siihen, että harmaa talous olisi vähentynyt. Muutama haastateltava ei osannut kommentoida asiaa, koska heidän mielestään tietyllä osa-alueella harmaa talous on vähentynyt ja toisessa osa-alueessa taas lisääntynyt.

”Ei. Minä uskon, että se on vähentynyt. Enemmän on varmasti jääty kiinni siitä kuin ennen. Ja koska ennen on maksettu enemmän käteisellä yrityksille. Nykyään seurataan nii tarkasti sitäkin, että jos sä nostat kuukauden sisään x määrän rahaa tililtä, niin kyllä siitä tullaan kysymään, että mihin tarkoitukseen ne on nostettu.”

”Veikkaan, että pitserioiden kohdalla vähentynyt. Niihin oli tehty niitä verotarkastuksia ja monet oli jäänyt siinä sitten kiinni. Se on varmasti pelästyttänyt niitä. Mutta taas toisaalta, kun taloustilanne on huonontunut, nii harmaa talous on voinut sen myötä lisääntyä. En osaa sanoa.”

Oletko itse törmännyt harmaaseen talouteen työelämässä tai arjessa?	Vastausten määrä prosentteina	Miten suurena yhteiskunnan taloudellisena menetyksenä pidät sitä, että ihmiset/yritykset harjoittavat harmaata taloutta?	Vastausten määrä prosentteina	Onko harmaa talous lisääntynyt mielestäsi viime vuosina?	Vastausten määrä prosentteina
En	36 %	Melko suurena	50 %	On	43 %
Kyllä	64 %	Suuri	21 %	Ei	36 %
		Ei hirveän suuri	29 %	En tiedä	21 %

Taulukko 6 Yhteenveto haastattelukysymyksistä osa 1 (Harmaa talous)

Osa haastateltavista uskoi, että korkea arvonlisävero kannustaa ihmisiä ostamaan tuotteita ja palveluita pimeästi. Vastauksia perusteltiin korkealla arvonlisäveroprosentilla sekä säästämisen maksimoimisella

”Kyllä. Koska se on niin kallista sitten. Miettii vaikka alkoholinkin hintaa, muutenkin kallista ja siihen vielä arvonlisäverot päälle. Ja kun saman tuotteen saa puolet halvemmalla meren toiselta puolelta. ”

”Kyllä kaikessa, missä pystytään säästämään, niin säästetään.”

”Kyllä. Tiedän, että esimerkiksi rakennusalalla sitä tavaraa ei oikein pysty millään tavalla pimeänä laskuttamaan, nii monesti tavara tulee laskulla, mutta työ sitten muulla keinolla. Kyllä se kannustaa, kun saa enemmän käteen. Mutta toki siinä on sitten se, että jos sattuu jotain, nii kuka on vastuussa.”

Osa oli sitä mieltä, ettei korkea arvonlisävero kannusta harmaaseen talouteen. Tätä perusteltiin sillä, että haastateltavat kokivat, että veroja kiertävät kiertäisivät veroja kuitenkin, riippumatta siitä, kuinka suuri arvonlisävero olisi. Pimeästi ostoa pidettiin myös hankalana toteuttaa ja arvonlisäveron määrän olevan sen verran pieni, ettei sitä nähty kannattavaksi.

”Mä en usko. Mä uskon, että ne ihmiset, jotka ostavat pimeänä, niin ne ostaisivat, vaikka arvonlisäveroprosentti olisi 24 prosenttia tai vaikka 25,5 prosenttia. Mä uskon, että ne, jotka ostavat sen pimeänä, niin ne ostaisivat silloinki vaikka arvonlisävero olisi matalampi.”

”No Suomessa arvonlisävero on ollut aina kohtuu korkea, että en usko, että vaikuttaa. Tottakai johonkin voi vaikuttaa, mutta tiettyjä tuotteita on pakko ostaa ja sitten se, että mistä niitä sitten saisi pimeästi. Vois kannustaa, jos se olisi helpompaa. Mutta en mä ainakaan tiedä, että mistä saisin esimerkiksi ruokaa ostettua pimeästi. Muutamista euroista kuitenkin vain puhutaan.”

Muutama haastateltava arvioi, että arvonlisäveron korotuksilla on yhteyttä harmaan talouden kasvuun. Vastauksia perusteltiin muun muassa ihmisten yleisen ahdingon

lisääntymisenä, uutisoinnilla sekä sillä, kohdistuuko arvonlisäveron nousu omiin kulutuskohteisiin.

”On, aivan varmasti. En minä oikein muuta osaa tuohon kommentoida. Mitä enemmän arvonlisävero nousee ja nousee ja mitä enemmän kiristetään, niin kyllä se sitä lisää, koska miksi kukaan haluaa ostaa samaa tuotetta aina vaan kalliimmalla ja kalliimmalla, kun ei ihmiset pysty ostamaan. Pitää miettiä, mitä ostaa ja kuinka paljon kuluttaa.”

”Niin kauan se ei vaikuta, kun se ei osu omaan nilkkaan eli kun se arvonlisäveron korotus ei muutu niissä palveluissa, mitä sä itse käytät.”

Haastateltavista osa taas koki, ettei arvonlisäveron korotuksilla ole yhteyttä harmaan talouden kasvuun. Vastauksia perusteltiin muun muassa sillä, että harmaata taloutta on ollut aina. Lisäksi haastateltavat kokivat, että veroja kiertävät ihmiset kiertäisivät veroja joka tapauksessa.

”Mä en usko. Niille, joille maksetaan esimerkiksi pimeänä palkka, niin suurin syy siihen on se, että työntekijän palkkaaminen on Suomessa niin kallista. Ne, jotka sitä kiertää, nii ne kiertävät sitä kumminkin, oli se alv mikä tahansa. Se on ihmisestä kiinni.

Uskotko, että korkea arvonlisävero kannustaa ihmisiä ostamaan tuotteita ja palveluita pimeästi?	Vastausten määrä prosentteina	Onko mielestäsi arvonlisäveron korotuksilla yhteyttä harmaan talouden kasvuun?	Vastausten määrä prosentteina
Kyllä	71 %	On	64 %
Ei	29 %	Ei	36 %

Taulukko 7 Yhteenveto haastattelukysymyksistä osa 2 (Harmaa talous)

Lopuksi haastateltavilta kysyttiin keinoja harmaan talouden vähentämiseksi. Keskusteluissa nousi esiin viisi erilaista keinoa, jolla haastattelijoiden mukaan voitaisiin vähentää harmaata taloutta. Haastateltavista osa oli sitä mieltä, että verotuksen tason laskulla ja verotarkastuksien lisäämisellä voitaisiin vähentää harmaata taloutta. Muutama haastateltava koki esimerkiksi maahanmuuttajien perehdyttämisellä Suomen verotukseen sekä verovelvollisuuden vähentävän harmaata taloutta. Käteisen rahan poistaminen oli muutaman vastanneen mielestä hyvä keino harmaan talouden vähentämiseen. Osa haastateltavista ei osannut vastata tähän kysymykseen.

”Saisihan verotarkastuksia olla enemmän. En ole ikinä törmännyt vielä verotarkastajaan. Ei haittaisi minua yhtään, vaikka niitä olisi enemmän. Jäisi pois paljon sellaisia firmoja ja yrittäjiä, jotka huijaavat koko ajan. Ja niitähän piisaa.”

”Niin kauan, kun meillä on käteinen raha käytössä, niin kauan harmaa talous pysyy ja pankkiautomaatit, mistä sitä rahaa saa nostettu käteiseksi.”

Millä keinoilla harmaata taloutta voitaisiin vähentää?	Vastausten määrä prosentteina
Harmaan talouden harjoittamisen vaikeuttaminen (Verotarkastukset)	21 %
Verotuksen tason lasku	21 %
Maahanmuuton kehittäminen (verovelvollisuus, kotouttaminen)	14 %
Käteisen rahan poistaminen	14 %
En tiedä	29 %

Taulukko 8 Yhteenveto haastatteluvastauksista (Harmaan talouden vähentäminen)

Haastattelun loppuun haastateltavilta kysyttiin, olisiko heillä vielä jotain, mitä haluaisivat lisätä aiheeseen. Tällä kysymyksellä haluttiin antaa haastateltaville mahdollisuus kertoa vielä asioita, mitä he eivät ehtineet haastattelun aikana sanomaan tai eivät löytäneet sille sopivaa hetkeä. Suurin osa haastateltavista koki, että sai haastattelun aikana sanottua kaiken, minkä halusikin. Yksi haastateltavista kommentoi arvonlisäveron pieniä nostoja, toinen veronkorotusten vaikutusta ja kolmas verotuksen muokkaamista ajankohdan mukaan.

”Turhat veron nostot pois, aiheuttaa turhaa työtä eikä tuo veroja hirveästi enempiä. Jos verotus olisi pienempää niin kulutus voisi lisääntyä.”

”Olisi kiva nähdä, että kun verotus nouse, niin mitä sillä saadaan konkreettisesti aikaan.”

”Järjestelmässä voitaisiin ottaa huomioon se, mitä aikaa eletään. Nyt on huono työllisyys, niin ei verotulojakaan saada paljoa.”

Haastatteluiden perusteella veronkierto yleisesti tuomittiin, mutta osa haastateltavista pystyisivät hyväksymään pienimuotoisen veronkierron

esimerkiksi ”kaverinpalveluksena”. Veromoraalinen ajattelu on sidoksissa tilanteeseen. Järjestelmällinen ja suurehko veronkierto on haastateltavien mielestä väärin, mutta pienimuotoinen harmaan talouden harjoittaminen pystyttiin hyväksymään esimerkiksi sosiaalisella suhteella tai taloudellisen tarpeen perusteella.

Haastatteluiden analysoinnin perusteella voidaan todeta, että yleisellä tasolla verot koetaan tärkeiksi, mutta verotusjärjestelmän tasolla taas verotus koetaan epäoikeudenmukaiseksi. Arjellisessa tasossa taas pieni veronkierto nähtiin hyväksyttävänä.

7.4 Tulosten tulkinta

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten arvonlisäveron nousu vaikuttaa ihmisten veromoraaliin ja oikeudenmukaisuuden kokemukseen sekä muuttuuko ihmisten suhtautuminen harmaaseen talouteen arvonlisäveron korotuksen myötä.

Aineiston perusteella voidaan todeta, ettei arvonlisäveron korotukset suoraan lisää harmaan talouden hyväksyttävyyttä, mutta korotukset vaikuttavat vahvasti oikeudenmukaisuuden kokemukseen, mikä puolestaan saattaa heikentää veromoraalia. Tutkimuksen haastateltavien suhtautuminen veronkiertoon tukee osittain Allinghamin ja Sandmonin (1972) kehittämää veronkiertomallia. Veronkiertomallin mukaan yksilö punnitsee veronkierron hyötyjä ja riskejä ja tekee päätöksen tämän mukaan. Tutkimuksessa haastateltavat tuomitsivat yleisesti veronkierron, mutta pienimuotoista veronkiertoa osa haastateltavista piti hyväksyttävänä. Moraalinen arviointi riippuu toiminnan mittakaavasta sekä kiinnijäämisriskiin.

Tuloksissa ilmeni myös selkeä moraalinen ristiriita. Vaikka haastateltavat pitivät verojen maksamista tärkeänä yhteiskunnan toiminnan kannalta, hyväksyivät he kuitenkin pienimuotoisen veronkierron. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että normatiivinen veromoraali on haastateltavilla vahva, mutta arjen tilanteissa moraalinen jousto on myös vaihtoehto.

Frey ja Torglerin (2007) mukaan veromoraali rakentuu oikeudenmukaisuuden kokemuksesta sekä luottamuksesta. Lähes puolet haastateltavista koki, etteivät saa vastinetta maksamilleen veroille ja suurin osa haastateltavista ei pitänyt verotusta oikeudenmukaisena. Tämän vuoksi voidaan todeta, ettei veromoraali perustu ainoastaan velvollisuudentunteeseen, vaan myös yksilön kokemukseen oikeudenmukaisuudesta.

Tutkimusten tulosten perusteella voidaan todeta, että yleinen käsitys verojen maksamisen tärkeydestä on vahva, voi koettu epäoikeudenmukaisuus heikentää veromoraalia. Tulokset tukevat myös Slemrodin (2007) näkemystä veronmaksuhalukkuudesta. Hänen tutkimuksensa mukaan veronmaksuhalukkuuteen vaikuttaa taloudellisten kannustimien lisäksi myös oikeudenmukaisuuden kokemukset sekä sosiaaliset normit.

Tutkimuksen tulokset vahvistavat myös oikeudenmukaisuusteoriaa. Oikeudenmukaisuusteorian mukaan yksilön kokemus epäreiluudesta voi lisätä sääntöjen rikkomisen hyväksyttävyyttä. Tämä kävi ilmi aineistossa muun muassa tilanteissa, jossa verotus koettiin kohdistuvan epätasaisesti. Progressiivisen verotuksen koettiin heikentävän työnteon kannustimia. Tämä havainto voidaan liittää Lafferin käyrään sekä verokiilateoriaan. Lafferin käyrän mukaan liian korkea verotus voi heikentää taloudellisia kannustimia.

Tutkimuksen tulokset ovat linjassa Verohallinnon (2023) tekemän tutkimuksen kanssa suomalaisten asenteista veroihin ja verojen maksamiseen. Molemmat tutkimukset vahvistavat vastaajien pitävän verojen maksamista tärkeänä ja veronkiertoa vääränä. Oikeudenmukaisuuden sekä vastineen kokemuksissa ilmeni kuitenkin hajontaa. Verohallinnon (2023) tekemässä tutkimuksessa näkyy myös moraalinen ristiriita eli veron kiertoa ei yleisesti hyväksytä, mutta läheisen veronkierto voitaisiin hyväksyä. Tulokset eivät osoita veromoraalin heikentymistä arvonlisäveron korotuksen jälkeen, mutta viittaavat oikeudenmukaisuuden kokemuksen moniulotteisuuteen ja veronkierron moraaliseen joustoon.

Tutkimustulokset eivät vahvista olettamusta, että arvonlisäveron nousu suoraan lisäisi harmaata taloutta. Tuloksen aineisto kuitenkin osoittaa, että koettu epäoikeudenmukaisuus voi heikentää veromoraalia. Tämä ilmenee pienimuotoisen veronkierron hyväksyttävyytenä. Arvonlisäveron vaikutus harmaaseen talouteen on pikemminkin asenteellinen eikä käyttäytymismalleihin johtava. Mikäli kuitenkin luottamus heikkenee verojärjestelmä kohtaan, voi tämä oikeudenmukaisuuden heikentyminen lisätä hyväksyvää ilmapiiri harmaan talouden suhteen. Tulokset eivät myöskään viittaa yksiselitteiseen yhteyteen arvonlisäveron korotusten ja harmaan talouden kasvun välillä, mutta tulokset osoittavat, että veromoraali on moniulotteinen ilmiö, joka rakentuu sekä velvollisuudentunnosta että tilanteellisesta moraalista joustosta.

Tutkimustuloksiin on osaltaan myös suhtauduttava varauksellisesti, koska harmaa talous on rikollista toimintaa, jonka vuoksi haastateltavien vastauksia ei voida pitää täysin rehellisinä. Tutkimuksen otanta on suhteellisen pieni verrattuna tutkittavan kohteen laajuuteen, jonka vuoksi tulokset eivät ole yleistettävissä.

8 Johtopäätökset

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten arvonlisäveron nousu vaikuttaa ihmisten veromoraaliin ja oikeudenmukaisuuden kokemukseen sekä muuttuuko ihmisten suhtautuminen harmaaseen talouteen arvonlisäveron nousun myötä. Tutkimus toteutettiin laadullisena teemahaastatteluna, jossa haastateltiin neljäätoista eri elämäntilanteessa olevaa henkilöä.

Tutkimustulosten perusteella arvonlisäveron nousu koettiin hintojen nousuna ja veronkorotukset olivat vaikuttaneet haastateltavien kulutustottumuksiin. Arvonlisäveron tasoa pidettiin korkeana, mutta verojen maksamista pidettiin yhteiskunnan toiminnan kannalta kuitenkin tärkeänä.

Veromoraalin osalta tutkimustulokset olivat ristiriitaisia. Haastateltavat eivät hyväksyneet veronkiertoa ja ymmärsivät harmaan talouden vaikutukset, mutta samanaikaisesti osa haastateltavista pystyi hyväksymään pienimuotoisen veronkierron eli veronkierron hyväksyttävyyttä riippuu mittakaavasta ja kontekstista. Tämä viittaa moraaliseen joustavuuteen. Arvonlisäveron nousu ei suoranaisesti vähentänyt veromoraalia, mutta saattoi lisätä pienimuotoisen harmaan talouden harjoittamisen hyväksyntää.

Oikeudenmukaisuuden kokemus nousi tärkeimmäksi tekijäksi tässä tutkimuksessa. Verotus koettiin osittain epäoikeudenmukaiseksi progressiivisuuden, yrittäjien verorasituksen ja perintöveron vuoksi. Myös Freyn ja Torglerin (2007) sekä Slemrodin (2007) tekemien aikaisempien tutkimusten mukaan oikeudenmukaisuuden kokemus vaikutti verojen maksamishalukkuuteen. Harmaaseen talouteen suhtaudutaan sallivammin, jos verotus koetaan epäoikeudenmukaiseksi.

Tutkimustulosten perusteella korkea arvonlisäverotus ei suoranaisesti laskenut veronmaksuhalukkuutta, vaan näkyi asenteellisena lieventymisenä harmaan talouden harjoittamista kohtaan tietyissä tilanteissa. Tämän vuoksi tutkimustulokset tukevat vain

osittain Schneiderin ja Buehnin (2012) verokiilan ja harmaantalouden yhteyden teoriaa sekä Lafferin käyrää.

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että arvonlisäveron nousu ei muuttanut ihmisten suhtautumista verojen maksamisen tärkeyteen. Oikeudenmukaisuus vaikutti kuitenkin suhtautumiseen harmaaseen talouteen. Arvonlisäverotuksen taso toimi osatekijänä harmaan talouden hyväksyttävyydessä, keskeisempänä tekijänä näyttäisi kuitenkin olevan moraaliset tekijät. Tämän tutkimuksen tärkein havainto on, että arvonlisäveron korotukset vaikuttavat ensisijaisesti oikeudenmukaisuuden kokemukseen ja sitä kautta mahdollisesti harmaan talouden suhtautumiseen. Verotuksen taso ei yksinään selitä veronkierron hyväksyttävyyttä, vaan ratkaisevampaa on kokemus verotuksen suhteesta julkisten palveluiden laatuun ja oikeudenmukaisuuteen.

Tutkimuksen rajoitteena on pieni otos, jonka vuoksi tutkimustuloksia ei voida yleistää koko väestöön. Laadullinen tutkimus mittaa ihmisten asenteita ja kokemuksia eikä mahdollista kausaalisten vaikutussuhteiden osoittamista. Lisäksi vastauksiin on suhtauduttava kriittisesti, koska harmaa talous on rikollista toimintaa, mikä voi vaikuttaa haastateltavien vastauksiin. Jatkotutkimuksena olisi hyödyllistä hyödyntää yhdistettyä laadullista tutkimusta kvantitatiiviseen kyselyaineistoon, jolloin voitaisiin tarkastella asenteiden vaikutusta käyttäytymiseen. Tutkimuksessa on myös huomioitava, että harmaan talouden määritelmä ei ehkä kaikille haastateltaville ole täysin selvä. Esimerkiksi lahjaverolain mukaan alle 7500 euron arvoisen lahjan voi antaa kolmen vuoden välein ilman, että siitä täytyy maksaa lahjaveroa ja talkootyö voi tietyissä tilanteissa olla verovapaata. Haastateltavat voivat tällaiset lailliset poikkeukset mieltää pimeäksi työksi.

Lähteet

Alstadsæter, A., Johannesen, N., & Zucman, G. (2019). Tax evasion and inequality. *American Economic Review*, 109(6), 2073–2103.

Allingham, M. G., & Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1(3–4), 323–338.

Arvonlisävero.com. (2023). Arvonlisäveron merkitys ja vaikutukset. <https://www.arvonlisavero.com>

Benzarti, Y., Carloni, D., Harju, J., & Kosonen, T. (2020). What goes up may not come down: Asymmetric incidence of value-added taxes. *Journal of Political Economy*, 128(12), 4438–4474.

Davis, S. J., & Henrekson, M. (2004). Tax effects on work activity, industry mix and shadow economy size. *Journal of Public Economics*, 88(7–8), 1453–1489.

Eckstein, O., & Paunonen, H. (2001). Lafferin käyrä.

Elo, S., Kajula, O., Tohmola, A., & Kääriäinen, M. (2022). Laadullisen sisällönanalyysin vaiheet ja eteneminen.

European Commission. VAT gap in the EU. <https://taxation-customs.ec.europa.eu>

Euroopan unioni. (2025). Arvonlisäverodirektiivi.

Eurooppa-neuvosto. (2025). EU:n talousarvio ja arvonlisävero.

Frey, B. S., & Torgler, B. (2007). Tax morale and conditional cooperation. *Journal of Comparative Economics*, 35(1), 136–159.

Järvinen, T. (2025). Harmaan talouden muodot Suomessa.

Kallinen, T., & Kinnunen, T. (2021). Laadullisen tutkimuksen menetelmät.

Kansanääni. (2024). Arvonlisäveron regressiivisyys.

Karisalmi, P. (2025). Pienyritykset ja harmaa talous.

Kirchler, E. (2007). *The economic psychology of tax behaviour*. Cambridge University Press.

Kotila, S. (2020). Harmaan talouden mittaaminen.

Kürthy, G. (2025). VAT and shadow economy in Hungary.

Mankiw, N. G., & Taylor, M. P. (2014). *Economics*. Cengage Learning.

Mara.fi. Harmaata taloutta vastaan. <https://www.mara.fi>

Marttinen, J. (2024). Harmaa talous heikentää veromoraalia. <https://rikosentorjunta.fi>

Mäkinen, C. (2015). Harmaan talouden mittaaminen. Oulun yliopisto.

Nivala, J. (2021). Verotarkastusten vaikutukset yritysten veronmaksuun.

Omapaja.fi. (2024). Harmaa talous ja pimeä työ voidaan kitkeä yhdessä. <https://www.omapaja.fi>

Poliisi. Rahanpesu. <https://poliisi.fi/rahanpesu>

Pomeranz, D. (2015). No taxation without information: Deterrence and self-enforcement in the value-added tax. *American Economic Review*, 105(8), 2539–2569.

Reiluvero.fi. Pieni verosanasto. <https://www.reiluvero.fi>

Rikostorjunta.fi. Talous-, ympäristö- ja työrikokset. <https://rikostorjunta.fi>

Rinnetmäki, N., & Ristola, K. (2024). Vääränsisältöiset tositteet ja kuittikauppa. Verohallinto.

Räsänen, J. (2025). Arvonlisäveron korotus – syksyn 2024 ja vuoden 2025 alv-muutokset. Procounor. <https://procounor.fi>

Saldo Bank. (2023). Harmaa talous. <https://www.saldo.com>

Savolainen, A. (2018). Paljonko arvonlisäveroa jää keräämättä? Labore.

Schneider, F., & Buehn, A. (2012). Shadow economies in highly developed OECD countries: What are the driving forces?

Slemrod, J. (2007). Cheating ourselves: The economics of tax evasion. *Journal of Economic Perspectives*, 21(1), 25–48.

STTK. Harmaa talous. <https://www.sttk.fi>

Surveymonkey. Markkinatutkimuksen otantatavat. <https://fi.surveymonkey.com>

Talenom. (2024). Käänteinen ALV selitettynä. <https://talenom.com>

Tuovinen, J. Yleisin talousrikos on veropetos. Sisäministeriö.

Työ- ja elinkeinoministeriö. (2024). Hyviä tuloksia harmaan talouden torjunnassa 2020–2023. <https://tem.fi>

Uotila, H. (2024). Mikä on kvalitatiivinen tutkimus? <https://sailer.fi>

Valtioneuvosto. (2024). Hallitus jatkaa harmaan talouden torjuntaa. <https://valtioneuvosto.fi>

Valtiovarainministeriö. Arvonlisäverotus. <https://vm.fi>

Verohallinto. (2019). Käännetty arvonlisäverovelvollisuus rakennusalalla.

Verohallinto. (2023a). Pimeä työ.

Verohallinto. (2023b). Harmaan talouden torjunnan viranomaiskenttä.

Verohallinto. (2024). Arvonlisäverokantojen muutokset.

Verohallinto. (2024a). Harmaan talouden vaikutukset.

Verohallinto. (2025a). Verotarkastukset ja velvoitteidenhoitoselvitys.

Verohallinto. (2025b). Harmaa talous ravintola-alalla.

Veronmaksajat.fi. (2025). Verorakenne. <https://www.veronmaksajat.fi>

Liitteet

Liite 1. Haastattelukysymykset

1. Ikä
2. Työtilanne: Työtön, työssäkäyvä, yrittäjä
3. Mikä on toimiala/ammatti?
4. Mitä mieltä olet verotuksen tasosta Suomessa? Onko se matala? Korkea? I
5. Oletko tietoinen viimeaikaisista arvonlisäveron korotuksista?
6. Miten koet arvonlisäveron korotusten vaikuttaneen omaan talouteesi? Ovatko ne muuttaneet esimerkiksi kulutustottumuksiasi?
7. Kuinka tärkeänä pidät verojen maksamista yhteiskunnan toiminnan kannalta?
8. Koetko saavasi vastinetta maksamillesi veroille?
9. Onko verotus mielestäsi oikeudenmukainen?
10. Kuinka hyväksyttävänä pidät verojen kiertämistä? Onko se hyväksyttävämpää joissakin tietyissä tilanteissa?
11. Pystyisitkö hyväksymään sen, jos joku läheisesi kiertäisi veroja?
12. Oletko itse törmännyt harmaaseen talouteen työelämässä tai arjessa?
13. Miten suurena yhteiskunnan taloudellisena menetyksenä pidät sitä, kun ihmiset/yritykset harjoittavat harmaata taloutta?
14. Onko harmaa talous lisääntynyt mielestäsi viime vuosina?
15. Uskotko, että korkea arvonlisävero kannustaa ihmisiä ostamaan tuotteita ja palveluita pimeästi?
16. Onko mielestäsi arvonlisäveron korotuksilla yhteyttä harmaan talouden kasvuun?
17. Millä keinoilla harmaata taloutta voitaisiin vähentää?
18. Onko muuta, mitä haluaisit lisätä aiheeseen liittyen?